

श्री जैन सत्य प्रकाश

वर्ष १ अंक १२

तंत्री: शाह यीमनदास गोकुणदास

प्रकाशक

श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति

जेशिंगभाईनी वाडी, बीकानेर,

अमदावाद (गुजरात).

श्री जैन सत्य प्रकाश

(मासिक पत्र)

विषय-दर्शन

१. जैनधर्मनी अहिंसा :	२१. लोकमान्य तिलक	: ३६५
२. अनेकार्थश्रीकैसरियास्तोत्रम् :	आचार्य महाराज श्री विजयपद्मसूरिजी	: ३६६
३. दिगंबरानी उत्पत्ति :	आचार्य महाराज श्री सागरानंदसूरिजी	: ३६८
४. सुधारो :		: ४०१
५. समीक्षात्रमाविष्करण :	आचार्य महाराज श्री विजयलावण्यसूरिजी	: ४०२
६. संतपाल विचारणा :	आचार्य महाराज श्री विजयलब्धिसूरिजी	: ४०६
७. लपनौ श्युश्रीयमनी जैन भूर्तिओ :	मुनिराज श्री न्यायविजयजी	: ४१४
८. क्षणक :	श्रीमान अक्षयवट मिश्र	: ४१८
९. सरस्वती-पूजा अने जैनो :	श्रीयुत साराभाई भण्डाल नवाय	: ४२०
१०. पुरातन इतिहास अने स्थापत्य :—		
(१) प्राचीन लेखसंग्रह :	मुनिराज श्री जयंतविजयजी	: ४२४
११. श्री स्तंभन पार्श्वनाथ :	आचार्य महाराज श्री विजयपद्मसूरिजी	: ४२८
१२. वाग्देवीस्तोत्र :	मुनिराज श्री ज्ञानविजयजी	: ४३३
प्रथमवर्षनी अनुक्रमणिका :	(चार पेज)	

लेट

प्रथम वर्षनी भाइक पील वर्षमां पणु “श्री जैन सत्य प्रकाश” पदस्थ मुनिराजेने लेट भोडलवामां आवशे. सर्वे पदस्थ मुनिराजेणे पोतानुं सरनामुं लणी जणुववा कृपा करवी जेथी अंक गेरवले न जय.

सूचना

गतांकथी अधुरे रडेले, पूज्यपाद मुनिराज श्री दर्शनविजयजी महाराजने “ दिगंबर शास्त्र कैसे बनें ”ने लेख आ अंकमां आपी शकथे नथी. ते आवता अंकमां आपवामां आवशे.

लवाजम—

स्थानिक १-८-०, अहारगामनुं २-०-०

छुटक नकल—

०-३-०

आवतो अंक वी. पी. नुओ पृष्ठ ४१७

णमो त्थु णं भगवओ महावीरस्स

सिरि रायनयरमज्जे संमीलिय सव्वसाहुसमइयं । पत्तं मासियमेयं भव्वाणं मग्गयं विसयं ॥१॥

श्री जैन सत्य प्रकाश

पुस्तक १

अंक १२

अण्णाणमगहदोसगतथमइणा कुव्वंति जे धम्मिए,
अक्खेवे खलु तेसिमागमगयं दाउं विसिट्टुत्तरं ॥
सोउं तिथ्यरागमत्थविसए चे भेऽहिलोसा तथा,
वाइज्जा प्पवरं पसिद्धजइणं सच्चप्पयासं मुया ॥ २ ॥

विक्रम संवत् १९९२ः
अषाढ शुक्ला पंचमी

वीर संवत् २४६२

: सन १९३६
जून २४

जैनधर्मनी अहिंसा

जैनधर्मना “अहिंसा परमो धर्मः” ना उदार सिद्धांते प्राह्यधर्म उपर चिरस्मरणीय छाप मारी छे अने यज्ञयागादिकमां थती पशुहिंसा आनकाल अंध थर्छ छे. पूर्व कालमां यज्ञयागादिना कारणे असंज्य पशुओनी हिंसा थती इती जेनां प्रमाणे भैषङ्गत काव्य अने भीष्म ग्रंथोमांथी मणी आवे छे. प्राह्यधर्म आने आ धोर हिंसाथी मुक्त छे ओनो यश जैनधर्मने छे.

अहिंसानो सिद्धांत जैनधर्ममां प्रारंभथी न छे अने आ तत्त्वने समजवानी भाभीना कारणे औद्धर्म्म चोताना चीनी अनुयायीओना रूपमां सर्वलक्षी थर्छ गयो छे.

प्राह्यधर्म अने हिंदुधर्ममां मांसलक्षण अने मदिरापान अंध थयां छे ओ पणु जैनधर्मनो न प्रताप छे.

—स्व० लोकमान्य तिलक

॥ अनेकार्थक-श्री केसरिया स्तोत्रम् ॥

कर्ता—आचार्य महाराज श्रीविजयपद्ममूरिजी

(गतांकथी पूर्ण)

॥ आर्यावृत्तम् ॥

रागो सीलब्धंसो-विणस्सरत्थेसु चैव ण विहेओ ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ २१ ॥
 भवभमणं दोसेणं-हुज्जा ण गुणोहसंचओ कइया ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ २२ ॥
 धणणेहद्धंसकली-कलिणा सिट्ठा गुणा विलिज्जंति ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ २३ ॥
 अब्भक्खाणं हेयं-हिंसादोसाइकारणं दुहयं ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ २४ ॥
 पेसुण्णं घोरभयं-विदेसविकित्तिपीइपरिदहणं ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ २५ ॥
 इट्ठत्थे रइकरणा-अरइविहाणा अणिट्ठभावेसुं ॥
 किट्ठट्ठकम्मबंधो-कुज्जा ट्ठुण्हंपि परिहारं ॥ २६ ॥
 हेऊ अरइरईणं-दीसइ णो किंपि वत्थुतत्तेणं ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरिया पहुं वंदे ॥ २७ ॥
 परपरिवाओ हेओ-गुणवीसासत्थकित्तिधम्मलओ ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ २८ ॥
 मायामोसं सुयणा !-कुब्बंतु ण सुक्खमग्गपल्लिमंथं ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ २९ ॥
 मिञ्चलं भवदुहयं-सब्बाणत्थप्पयं सया हेयं ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ ३० ॥
 पावाणं ठाणाइं-इय अट्टारसविहाइ हेयाइं ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ ३१ ॥
 दुरियट्ठाणच्चायं-किच्चा णिव्वाणमग्गओ हुज्जा ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ ३२ ॥

सम्मत्तं भवभेयं-पसमाइनिमित्तजीवपरिणामो ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ ३३ ॥
 मोहनरोहं नाणं-विरइफलं मुत्तिमग्गदीवणिहं ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ ३४ ॥
 संचियकम्मविरेयं-चारित्तं दंसणावबोहजुयं ॥
 इथ सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ ३५ ॥
 सङ्कावबोहचरणं-सम्मजुयं मीलियं सिवयमग्गो ॥
 इय सिक्खा जस्स सुहा-तं केसरियापहुं वंदे ॥ ३६ ॥

॥ उपजातिवृत्तम् ॥

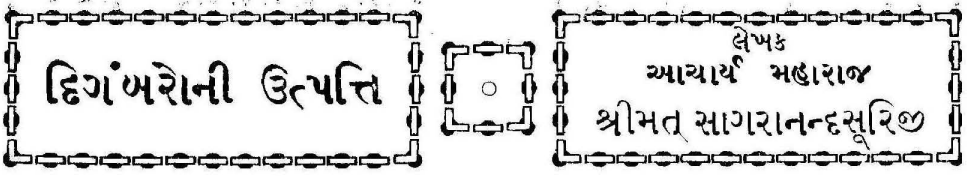
अणंतविण्णामयं विमोहं ।
 मोहज्जियाहप्पसरप्पणासं ॥
 आसन्नभव्वंगिगणच्चणिज्जं ।
 सरेमि तं केसरियाजिणेसं ॥ ३७ ॥
 तव प्पसाया ण वि णाह ! मज्झं ।
 कया वि हुज्जा गयविग्घपीडा ॥
 ण सीहचोरारिपयंडभीई ।
 ज्ञाणाऽविलंवा सइसुक्खवुड्डी ॥ ३८ ॥
 पूयापरा पुज्जपयं लहंति ।
 भवे भवे तुज्ज समाहिबोहिं ॥
 जम्मं पहू ! धम्मियसङ्खवंसे ।
 इच्छामि तं तं सययं मुयाऽहं ॥ ३९ ॥

॥ शादूलविक्रीडितवृत्तम् ॥

एवं केसरियासुतित्थपहुणो भावच्चणा मे कया ।
 सिक्खातत्तसुमेहि रायणयरे जाओ भवो सत्थओ ॥
 जुत्ते जुम्मनिहाणणंदससिणा संवच्छरे विक्रमे ।
 वेसाहे सियपक्खल्लट्टदियहे पुण्णा किई पत्थुया ॥ ४० ॥

॥ आर्यावृत्तम् ॥

सिरि केसरियाथुत्तं-गुरुवरसिरिणेमिसूरिसीसेणं ॥
 पउमेणायारिणं-विहियं पभणंतु भव्वयणा ! ॥ ४१ ॥
 भणणाऽऽयण्णभावा-गेहे संघस्स संपया बुद्धी ॥
 आरुगतुट्टिकिती-बुद्धी तह हुज्ज विउलयरा ॥ ४२ ॥

(ગતાંકથી ચાલુ)

આ જગતમાં કેવળ જૈનશાસન જ સ્વભાવથી સિદ્ધ અને અનાદિકાળથી પ્રવર્તેલ છે. એ જૈનશાસન સર્વ બાહ્ય સંયોગોની અપેક્ષાએ અનેકાંતિક જ હોવા છતાં પરિણામ (પરિણુતિ) વાદની અપેક્ષાએ એ એકાંતિક જ છે, અને તેથી જ ભગવાન ઉમાસ્વાતિવાચક મહારાજશ્રીએ તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ એમ જણાવી સમ્યક્ચારિત્રને જ મોક્ષના ચરમ (છેલ્લા) સાધન તરીકે અવશ્ય પ્રાપ્તવ્ય જણાવેલ છે, અને સાથે સાથે તે સમ્યક્-ચારિત્રની મન્દતા, તીવ્રતા અને તીવ્ર-તમતાવાળી દશાઓ જણાવી છે અને તે દશાઓને પણ માર્ગ તરીકે જણાવી છે. અર્થાત્ પરિણુતિરૂપ ચારિત્રમાં મંદપણું, મધ્યમપણું અને તીવ્રપણું હોવાથી તેને જ માર્ગ તરીકે કહેલ છે. પણ માત્ર બાહ્ય સંયોગનો જે ત્યાગ કરવો તેને જ ચારિત્ર એટલે કે માર્ગ કહેલ નથી. કારણ કે જે માત્ર બાહ્ય સંયોગોના ત્યાગ માત્રને જ ચારિત્ર માનેલ હોય તો તેવું ચારિત્ર તો શ્વેતાંબર કે દિગંબર એ બેમાંથી કોઈ પણ મતની અપેક્ષાએ ચારિત્ર (દીક્ષા) ને અંગીકાર કરવાની સાથે જ હોય છે, પણ એ બાહ્ય ત્યાગમાં તીવ્રપણું કે મંદપણું હોતું નથી. કારણ

કે ચારિત્ર અંગીકાર કરતી વખતે ધન-ધાન્યાદિસંગ રાખવાનું જેમ શ્વેતાંબરોને માન્ય નથી તેમ દિગંબરોને પણ કોઈ પણ જાતના વસ્ત્રાદિનો સંસર્ગ રાખવાનો જ નથી. એટલે શ્વેતાંબર કે દિગંબર બન્નેની અપેક્ષાએ બાહ્યસંગના ત્યાગરૂપ ચારિત્ર તો આદિથી અંતસુધી એક સરખું રહેતું હોવાથી તેને માર્ગની કોટીમાં મૂકી શકાય જ નહિ.

વળી ખુદ તત્ત્વાર્થસૂત્રકારે જે ચારિત્રના પાંચ ભેદો જણાવેલ છે તે કંઈ સાવધના લાગની ન્યૂનતા અને અધિકતાને લીધે નથી એ વાત પણ બન્ને મતવાળાને માન્ય જ છે. પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસંપરામ અને યથાખ્યાત નામના ચારિત્રના જે ભેદો છે તે બાહ્ય ત્યાગને આભારી નથી, પણ આંતરિક એવી જે કષાય પરિણુતિ છે તેના ત્યાગને અંગે જ છે. અને તેથી તે આભ્યન્તર પરિણુતિના તીવ્ર-મંદ પણાને અંગે માર્ગનો ક્રમ અને શુદ્ધતાની તારતમ્યતા માનેલ છે. આમ હોવા છતાં તેઓ ચારિત્રને સ્થાને કેવળ વસ્ત્રત્યાગને જ સ્થાન આપે છે. વળી આચેલક્રુદ્દેસિય એ ગાથામાંનો આચેલક્ર્ય શબ્દ વાસ્તવિક રીતે પ્રથમ અને છેલ્લા જિનેશ્વરોના સાધુઓના તથા વચલા બા-

૧૯૯૨

દિગંબરોની ઉત્પત્તિ

૩૬૯

વીસ તીર્થંકરોના તેમ જ શ્રીમહાવિદેહ ક્ષેત્રના સાધુઓના માત્ર વસ્ત્રના પ્રમાણ અને વર્ણના અનિયમિતપણાને તથા નિયમિતપણાને લઈને આચેલકચ કલ્પની અનિમિતતા જણાવવા માટે જ છે, છતાં કેટલાક દિગંબરો પોતાના નિર્વસ્ત્રપણાના આગ્રહને લીધે તેથી પણ હિંસાદિના અભાવને જણાવી મહાવ્રતો જણાવવા માટે આ આચેકચ કલ્પ કહ્યા છે એમ જણાવતા લેશમાત્ર વિચાર કરતા નથી. પણ એ પ્રમાણે કહેતી વખતે એ લોકોએ વિચારવું જોઈ એ કે જો આચેલકચ શબ્દથી જ તેઓને પાંચ મહાવ્રતોની વ્યાખ્યા ઈષ્ટ હોય તો પછી તે જ ગાથામાંના આચેકચાદિ દશ કલ્પોમાં વ્રત એટલે મહાવ્રત નામનો કલ્પ કે જે બાવીશ તીર્થંકરોના સાધુઓને ચાર મહાવ્રતો તથા પ્રથમ અને અંતિમ એ બે તીર્થંકરોના સાધુઓને પાંચ મહાવ્રતો જણાવનાર કલ્પ છે તેની શી સંગતતા થઈ શકે? અર્થાત્ એ કલ્પ સાવ નિર્રથક બની જાય. દુરાગ્રહની વૃત્તિ માણુસની દૃષ્ટિને કેવી રીતે અને ક્યાં સુધી ખેંચી જાય છે એનો આના કરતાં બીજો કયો વધુ સારો પુરાવો હોઈ શકે?

દિગંબરો પોતાના આગ્રહને લીધે દ્રવ્ય લિંગમાં ભલે વૈકલ્પિક દશા ન માને, પણ ભગવાન ઉમાસ્વાતિ મહારાજે તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં પાંચ પ્રકારના ચારિત્રમાં ક્ષેત્રકાલાદિના વિકલ્પો સૂચવતાં લિંગને વિકલ્પ સૂચવ્યો છે અને એ તત્ત્વાર્થ-સૂત્ર દિગંબરોએ માન્યતમ ગણેલું છે

તેથી એ લિંગના વિકલ્પને તેઓ કોઈ પણ રીતે અમાન્ય કરી શકે તેમ નથી. અને આ પ્રમાણે જો દિગંબરોને લિંગમાં ચારિત્રને અંગે વિકલ્પ માનવો જ પડે તો પછી તેઓની દશા ઘણી જ ખરાબ થશે. કારણ કે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રરૂપ ભાવ લિંગમાં તો દિગંબરોથી વૈકલ્પિકપણું થાય તેમ જ નથી, અને તેથી તેઓ જો કોઈ પણ લિંગને અંગે વિકલ્પ દશા કબુલ કરી શકે એમ હોય તો તે માત્ર દ્રવ્ય લિંગને અંગે જ હોઈ શકે. અને આ એ લોકોને કદી પણ ઈષ્ટ ન જ થઈ શકે, કારણ કે તેઓ તો નગ્નાવસ્થામાં જ મુક્તિ માને છે. એટલે સારાંશ એ થયો કે ઉપર શરુઆતમાં કહ્યું તે પ્રમાણે જૈન શાસનમાં પરિણામ-ભાવની દૃષ્ટિએ એકાન્તતા જ સ્વીકૃત હોવાથી ભાવલિંગમાં વિકલ્પ નહિ માની શકાય અને (દિગંબરોને) નગ્નાવસ્થામાં જ મુક્તિ અલીષ્ટ હોવાથી દ્રવ્ય લિંગમાં પણ એકાન્તતા થઈ જવાથી તેમાં પણ વિકલ્પ નહિ માની શકાય. પરિણામે પોતાને પૂજ્ય એવા પણ શ્રી ઉમાસ્વાતિવાચક મહારાજના તત્ત્વાર્થ-સૂત્રમાં કહેલ લિંગના વિકલ્પને સર્વથા છોડી દેવો પડશે.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે લિંગના વિકલ્પને સર્વથા છોડી દેવાના દોષનો પરિહાર કરવા માટે કેટલાક દિગંબરોએ લિંગના વિકલ્પને બીજી રીતે સમજાવવા માટે લિંગ નામથી દ્રવ્ય ભાવ લિંગ અને વિકલ્પ અવિકલ્પ ન લેતાં ગતિક્રમણ

સૂત્રમાં ત્રિંગ શબ્દથી સ્ત્રીઆદિ વેદો લીધાં છે માટે અહીં ચારિત્રના વૈકલ્પિક વ્યાખ્યાનમાં પણ ત્રિંગ શબ્દથી દ્રવ્ય-લિંગ અને ભાવલિંગનો વિકલ્પ ન લેતાં સ્ત્રીઆદિના વેદરૂપ લિંગનો વિકલ્પ લેવાનું કહે છે. આ પ્રમાણે સમજવાવાળાએ પ્રથમ તો એ સમજવાની જરૂર છે કે ચારિત્રના પ્રસંગમાં વેદના પ્રસંગનો સંબંધ જ નથી, છતાં કોઈ પણ પ્રકારે સંબંધ લેવામાં આવે તો પણ દિગંબરોના મત પ્રમાણે પુરુષવેદ સિવાય અન્ય વેદવાળાને ચારિત્ર જ માન્યું નથી તો પછી ત્રિંગ શબ્દનો વેદવાચક અર્થ કરીને તે વેદનો વિકલ્પ પણ કેવી રીતે લઈ શકાય? (મતલબ કે ત્રિંગ શબ્દનો વેદવાચક અર્થ કરે અને પછી એમાં વિકલ્પને ઘટાવે તો એનો અર્થ એ થાય કે જેમ પુરુષવેદમાં ચારિત્ર હોય છે તેમ સ્ત્રીવેદમાં પણ ચારિત્ર હોય. પણ આ વાત દિગંબરોને કોઈ પણ રીતે પરવડે એવી નથી કારણ કે તેઓ માત્ર પુરુષવેદમાં જ ચારિત્ર એવું સુક્રિતને માને છે.)

આ દોષમાંથી બચી જવાય એટલે કે પોતાની માન્યતાને જરા પણ હરકત ન આવે અને ત્રિંગ વિકલ્પ પણ સ્વીકાર કરેલ કહેવાય એટલા માટે કદાચ દિગંબરો તરફથી એમ જણાવવામાં આવે કે ત્રિંગનો અર્થ ઉપર કદા પ્રમાણે ગતિકષાય૦ સૂત્રની જેમ વેદ કરવો અને વેદરૂપ ત્રિંગના એ ભેદ પાડવા: ૧ દ્રવ્ય વેદ અને ૨ ભાવ વેદ. હવે એ ત્રિંગ વિકલ્પને

દ્રવ્ય વેદમાં ન ઘટાવવો, જેથી દ્રવ્યથી તો પુરુષવેદથી જ ચારિત્ર માનીને ઉપરના સ્ત્રીવેદમાં ચારિત્ર માનવાનો દોષ ટળી જાય, પણ એને ભાવવેદ રૂપ ત્રિંગમાં ઘટાવવો. એટલે કે દ્રવ્ય થકી ચારિત્ર માટે સ્ત્રી આદિ વેદનો નિષેધ કરવા છતાં ભાવથી એ વેદમાં ચારિત્ર માનવું અને એમ કરીને ત્રિંગ વિકલ્પને માન્ય રાખવો. આમ કરવાથી ન તો પોતાની માન્યતામાં હરકત આવી અને ન તો તત્ત્વાર્થસૂત્રકારના વચનનો અનાદર કરવાનો દોષ માથે આવ્યો.

આ પ્રમાણે સમજણ કરનાર દિગંબર ભાઈઓએ વિચાર કરવો જોઈતો હતો કે આમાં કયાંય એક અનર્થનો ખયાવ કરવા જતાં અનેક અનર્થ તો ઉપસ્થિત નથી થતા? તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે તો જરૂર જણાશે કે આમાં ઘણા જ અનર્થ સમાયેલા છે. એ અનર્થ શું છે એ સમજવા માટે પ્રથમ દ્રવ્ય વેદ અને ભાવ વેદ શું છે એ ખરાખર સ્પષ્ટતા પૂર્વક વિચારીયે. દ્રવ્ય વેદ એટલે શરીરના આકારની અમુક પ્રકારની ખાસ વિશિષ્ટતા કે જે નામકર્મના નિર્માણ નામના ભેદને આભારી છે એટલે કે નિર્માણ નામકર્મના ઉદયમાં એની પ્રાપ્તિ થાય છે. નામકર્મ એ અઘાતિ-કર્મમાંનું એક છે અને તે, દિગંબરોની માન્યતા પ્રમાણે જેમ વેદનીય કર્મ જે સ્વયં અઘાતિ હોવા છતાં ઘાતી-કર્મના સંબંધથી કથંચિત્ ઘાતીકર્મ જેવું જોર મારનાર થઈ જાય છે તેમ,

કદી પણ ઘાતીકર્મના બેટલું બેર મારનાર થતું જ નથી. જ્યારે બીજી તરફ ભાવ ભેદ એ મોહનીય કર્મના ભેદરૂપ ચારિત્રમોહનીય નામના કર્મને આભારી છે કે જે કર્મ ઘાતીકર્મમાંનું એક છે અને જેનું મુખ્યકામ ચારિત્રનો નાશ કરવાનું જ છે. હવે જરા વિચાર કરીએ કે દ્રવ્યવેદ જે નામકર્મ નામના અઘાતિકર્મના ઉદયથી થાય છે તે તો ચારિત્રને રોકે અને ભાવભેદ જે ચારિત્ર-મોહનીય નામના ઘાતિકર્મના ઉદયથી થાય છે તે ચારિત્રને ન રોકે એ વાત કયા તત્ત્વજ્ઞના ગળે ઉતરી શકે ?

એટલે આ પ્રમાણે લિંગ શબ્દનો વેદ અર્થ કરવા છતાં દ્રવ્યવેદ કે ભાવ-વેદમાં લિંગનો વિકલ્પ નથી ઘટતો. ત્યારે શ્રવેતાંબરો માને છે તે પ્રમાણે દ્રવ્યલિંગથી વેષરૂપ લિંગ સમજવું અને ભાવલિંગથી સમ્યગ્દર્શનાદિ સમજવું

અને પછી ભાવ લિંગમાં (પરિણતિ-વાદના કારણે) એકાન્તિકતા માનવી અને દ્રવ્ય લિંગમાં અનેકાન્તિકતાનો સ્વીકાર કરીને તેમાં લિંગવિકલ્પને ઘટાવો.

વળી એ પણ ધ્યાન બહાર ન જવું જોઈએ કે ચારિત્રને અંગે જણાવવામાં આવતા આ ક્ષેત્ર-લિંગ આદિના વિકલ્પો અતીન્દ્રિયજ્ઞાનરહીત સામાન્યજ્ઞાનીને સમજાવવા માટે છે. અને એ સામાન્ય-જ્ઞાની તો બાહ્ય વસ્તુને જ સમજી શકે એટલે એ વાત દીવા જેવી છે કે ક્ષેત્ર-લિંગાદિના વિકલ્પો પણ બાહ્યમાં જ સમજવાના છે, એટલે કે દ્રવ્યલિંગમાં જ વિકલ્પ સમજવાનો છે. ભાવના વિકલ્પોને સમજી શકાતા હોય તો તે સામાન્યજ્ઞાની નહિ પણ અતીન્દ્રિયજ્ઞાની કહેવાય અને એને માટે આ બધા વિકલ્પોની જરૂર જ શી રહે ?

(અપૂર્ણ)

સુધારો

૧૦ મા અંકમાં, પૃષ્ઠ ૩૨૫ માં “શ્રી જિનમંદિર” ના લેખની ૧૭ તથા ૧૮ મી લીટીમાં, “ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર, અધ્યયન ૩૬, ગાથા ૪૧” છપાયું છે તેના બદલે “ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર, અધ્યયન ૨૬, ગાથા ૪૨” સમજવું.

૧૦ વેં અંક મેં, પૃષ્ઠ ૩૪૯ મેં “દિગંબર શાસ્ત્ર કૈસે બનેં ?” શીર્ષક લેખ કી ૧૬ વી પંક્તિ મેં “ભાદ્રપદ શુક્લા ૫” કે સ્થાન પર “જ્યેષ્ઠ શુક્લા ૫” સમજના ।

૧૧ વેં અંક મેં, પૃષ્ઠ ૩૬૬ મેં “દિગંબર શાસ્ત્ર કૈસે બનેં ?” શીર્ષક લેખ કે પ્રકરણ ૬ કી આદિમ પંક્તિ મેં “ગુણસેનજી” કે સ્થાન પર “ગુણધરજી” સમજના ।

समीक्षाभ्रमाविष्करण

[याने दिगम्बरमतानुयायी अजितकुमार शास्त्रीए “श्वेताम्बरमतसमीक्षा”मां
आळेखेल प्रश्नो प्रत्युत्तर]

लेखक—आचार्य महागज श्रीमद् विजयलावण्यमूरिजी

(गतांक्षी चालु)

साधु आहारपान कितने वार करे ?

लेखके दिवसमां एकवार भोजन करवुं जोइए तेमां प्रवचनसारोद्धारना भाषान्तरनुं अवलम्बन करीने तेनी मूल गाथा प्रमाणरूपे आपेल छे ते पण असंगत छे । लेखके लखेल गाथानी नकल—

कुक्कुडिअंडयमेत्ता कवला वतीस भोयणप्रमाणे ।
राएणा सायंतो संगारं करइ सचरित्तं ॥७४२॥

प्रथम तो आ गाथा ७४२ मी लखेल छे परंतु ७३५ भी जोवामां आवे छे । अने शुद्ध गाथा नीचे प्रमाणे जोवामां आवे छे:—

कुक्कुडिअंडयमेत्ता कवला वतीस भोयण-
प्रमाणे ।

राएणाSSसायंतो संगारं करइ सचरित्तं ॥७३५॥

[कुक्कुटत्रयडकमात्रा: कवला द्वात्रिंशद्भोजन-
प्रमाणे ।

रागेणाSSस्वादयन् साङ्गारं करोति स्वचा-
रित्रम् ॥ ७३५ ॥]

लेखके आ गाथानो अर्थ नीचे प्रमाणे लखेल छे:—

“कुकडी पक्षी (मुर्गी) के अंडेके बराबर प्रमाणवाले ३२ वतीस ग्रास (कौर) मुनिके भोजनका प्रमाण है । साधु यदि इससे अधिक भोजन ले तो दोष और यदि इससे कम भोजन करे तो गुण होता है ” ।

आ तो तदन सामान्य अर्थ जणावेल छे, पण स्वर्ं रहस्य लेखक जणावी शकेल नथी । जो उपर्युक्त ज अर्थ करवामां आवे तो बाल साधु अने युवान साधु बच्चेनो आहार सरखो थई गयो, अने बाल साधु उपर्युक्त प्रमाणवाळा वत्रीश कवल खाय तो तेने प्रमाणाधिक आहार छे ते पण प्रमाणाधिक नहि कही शकय अने तेथी प्रमाणाधिकनो दोष लागु पडी शकसे नहि । तथा तरुण वयवाळामां पण कोई मन्द जठराग्निवाळा होय छे, कोई अत्यन्त तेज जठराग्निवाळा होय छे, कोई जोईए तेवी मध्यम जठराग्नि-वाळा होय तेम ज वृद्ध मुनिओमां पण तरतमता छे छतां दरेकनो सरखो ज आहार

थई जवाथी प्रमाणाधिक दोषनी व्यवस्था नहि थई शके अने “ टके शेर भाजी, टके शेर खाजा ” जेवुं थई जशे, माटे आनो रहस्यभूत कांई अर्थ करवो पडशे, ते आ प्रमाणे छे:—

कुकडी वे प्रकारनी छे: एक द्रव्य कुकडी अने बीजी भाव कुकडी। तेमां द्रव्य कुकडी ते साधुनुं शरीर समजवुं, अने साधुनुं मोहुं ते इंडुं समजवुं। तेमां आंख, गाल, होठ अने भ्रुकुटिनो विकार न थाय तेवी स्थितिए जे कवल मोढामां मुकी शकाय ते कुर्कुञ्चण्डक-प्रमाण कहेवाय छे, अर्थात् जे कवल मोढामां मुकतां आंखो फाडवी न पडे, भ्रमर उंचा चडाववा न पडे, गाल विशेष पहोळा करवा न पडे, होठ विशेष पहोळा न करवा पडे ते कुर्कुञ्चण्डकप्रमाण कवल कहेवाय छे। आवो अर्थ करवाथी बाल अने युवान मुनिना कवलमां घणो फरक पडी जशे अने बने व्यवस्थित आहार लेशे। बाल मुनि प्रमाणाधिक आहार लई शकशे नहि।

अथवा मध्यम वयने आश्रीने बीजी रीते पण अर्थ थाय छे के कुकडी एटले कुकडी नामनुं पक्षी, तेना इंडा प्रमाण जे कवल ते कुर्कुञ्चण्डकप्रमाण कवल कहेवाय छे। आ अर्थ मध्यम वयना जीवोने आश्रीने सामान्य रीते घटी शके छे, परंतु मध्यम वयमां पण त्रण भांगा पडे छे: कोईक मन्द जठराग्निवाळा होय छे, कोईक भस्मक आदि व्याधिने लईने अत्यन्त तेज जठराग्निवाळा होय छे अने कोईक मध्यम—जोईए तेवी जठराग्निवाळा होय

छे; तेमां प्रथम जे मन्द जठराग्निवाळा बताव्या तेने तो तेटलो आहार नहि पची शकवाथी ते प्रमाणाधिक थई जशे, अत्यन्त तेज जठराग्निवाळने तेटलो आहार ओछो पडशे अने तेनाथी क्षुधानी शान्ति थई शकशे नहि अथात् जे क्षुधानी शान्तिने माटे आहार लेवानो छे ते साध्य साचवी शकाशे नहि, माटे आ उपर्युक्त बेने माटे कांईक विशेष अर्थ करवो पडशे, ते आ प्रमाणे के अंशोया भाव कुकडा लेवानी छे। जेटलो आहार खावाथी उदर खाली न रहे तेम ज बहु फुली न जाय अने विशिष्ट प्रकारनी धृति पेदा थाय तथा ज्ञानदर्शनचारित्र वगेर गुणानी वृद्धि थाय तेटला प्रमाणवाळो जे आहार ते भाव कुकडी कहेवाय छे, अने तेनो बत्रीशमो जे भाग ते इंडुं कहेवामां आवे छे। आवा प्रकारनो जे आहार ते बत्रीश कवलप्रमाण कहेवाय छे। आ अर्थथी बाल, मन्दजठराग्नि, अधिक तेज जठराग्नि, व्यवस्थित जठराग्निवाळा तथा वृद्ध वगेरेनी सुन्दर रीते व्यवस्था जळवाई रहे छे। आवा कवल बत्रीश पुरुषने, २८ खाने, २४ नपुंसकने होय छे। आवा अर्थी गुरुगम वगर केवल भाषानुर परथी क्यांथी मेळवी शकाय ?

वली आ गाथाना पूर्वाद्ध परथी तो मुनिओना आहारनुं प्रमाण बत्रीश कवल छे तेटलुं ज आवे छे पण एक ज वार खावुं ते वात आवी शकती नथी। आ बत्रीश कवलना प्रमाणथी, चार वार आठ आठ कवल खाय तो चार वखत पण आहार सम्भवी शके छे, दस के अगीयार कवल खाय तो त्रण वखत

पण आहार सम्भवी शके छे, बे वखत सोल सोल कवल खाय तो बे वखत पण सम्भवी शके छे, अने एक वखते बत्रीश खाय तो एक वखत पण आहार सम्भवी शके छे । माटे आ वाक्य एक वखत खावाना प्रमाणमां आपवुं ते बीलकुल उचित नथी ।

कदाच एम कहो के नीचेनी अडधी गाथामांथी ते अर्थ निकलतो हरो तो ते पण खोटुं छे । पाछलनी अडधी गाथानो अर्थ आ प्रमाणे छे—“ राग वडे करीने आहार करता मुनि पोताना चारित्रने अंगारदोषवाळुं करे छे । ”

आ बत्रीश कवल प्रमाण जे आहार बताववामां आवेल छे ते पण अधिक आहारनुं पाचन नहि थवाथी झाडा, वमन वर्गेरनी व्याधी अने मृत्यु वर्गेरने शरणे न थवुं पडे तेने माटे छे, जेने माटे आ प्रमाणे कहेल छे:—

अइबहुयं अइबहुसो अइप्माणेण भोयणं भुत्तं ।
हादेज व वामेज्ज व मारेज्ज व तं अजीरंतं
॥ १ ॥

[अतिबहुकमतिबहुशोऽतिप्रमाणेन भोजनं
भुक्त् ।

हादयेद्वा वामयेद्वा मारयेद्वा तदजीर्यमाणम्
॥ १ ॥]

माटे प्रवचनसारोद्धारना पाठनां उपर बताव्या प्रमाणे अर्थ अने रहस्य होवाथी तेना कल्पसूत्रना पाठनी साथे कोई पण जातने विरोध छे ज नहि । प्रवचनसारोद्धारनो पाठतो कवलनुं प्रमाण बतावे छे, अने कल्पसूत्रनो पाठ टंकनुं प्रमाण बतावे छे । आ बन्ने ग्रन्थोना

पाठनो विरोध बतावनारनी बुद्धि अने अभिज्ञतानो विरोध प्रदर्शित थाय छे ।

वली लेखके कल्पसूत्रना भाषान्तरने आश्रीने अनेक प्रकारना कुतर्को उठाव्या छे, तेना उपर विचार करतां पहेलां कल्पसूत्रनो ते स्थलनो पाठ अने तेनो अर्थ विचारीये जेथी ते वस्तु सहेलाईथी समजी शकाशो:—

“ वासावासं पज्जोसवियस्स निच्चभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पई एगं गोअरकालं गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा णक्खथ आश्रियवेयावच्चेण वा उवञ्जायवेयावच्चेण वा तवस्सिवेयावच्चेण वा गिलाणवेयावच्चेण वा खुड्डएण वा खुड्डिआए वा अवंजणजायएण वा ॥ २० ॥ वासावासं पज्जोसवियस्स चउत्थभत्तियस्स भिक्खुस्स अयं एवइए विसेसे, जं से पाओ निक्खम्म पुब्बामेव वियडगं भुच्चा पिच्चा पडिग्गहगं संलिहिय संपमज्जिय से य संथरिज्जा कप्पई तदिवसं तेणेव भत्तट्टेणं पज्जोसवित्तए, से य नो संथरिज्जा एवं से कप्पइ दुच्चंपि गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ २१ ॥ वासावासं पज्जोसवियस्स छट्ठभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति दो गोअरकाला गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ २२ ॥ वासावासं पज्जोसवियस्स अट्ठभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति तओ गोअरकाला गाहावइकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ २३ ॥ वासावासं पज्जोसवियस्स विगिट्ठभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति

सर्वेऽपि गोचरकाला गाहावष्टकुलं भक्ताए वा
पाणाए वा निष्कर्मिताए वा पविसित्तए वा ॥ २४ ॥

—कल्पमूत्र, व्याख्यान ९ ।

वर्षावासं पर्युषितस्य नित्यभक्तिकस्य
भिक्षोः कल्पते एको गोचरकालो गाथापति-
कुलं भक्ताय वा पानाय वा निष्कर्मितुं वा
प्रवेष्टुं वा, अन्यत्राचार्यवैयावृत्याद्वा (आचार्य-
वैयावृत्याभ्यां वा) उपाध्यायवैयावृत्याद्वा
(उपाध्यायवैयावृत्याभ्यां वा) तपस्विवैयावृत्या-
द्वा (तपस्विवैयावृत्याभ्यां वा) ग्लानवैया-
वृत्याद्वा (ग्लानवैयावृत्याभ्यां वा) क्षुल्लकाद्वा
क्षुल्लिकाया वा व्यंजनजातकाद्वा ॥ २० ॥
वर्षावासं पर्युषितस्य चतुर्थभक्तिकस्य भिक्षो-
रयमेतावान् विशेषः, यत् स प्रातर्निष्कर्म्य
पूर्वमेव विकटकं भुक्त्वा पीत्वा पतद्रहं
संल्लिख्य संमृज्य यदि संस्तरेत् कल्पते तदा
तद्विशं तेनैव भक्तार्थेन पर्युषितुम्, अथ न
संस्तरेदेवं तदा तस्य द्वितीयोऽपि गाथापति-
कुलं भक्ताय वा पानाय वा निष्कर्मितुं वा
प्रवेष्टुं वा ॥ २१ ॥ वर्षावासं पर्युषितस्य
षष्ठभक्तिकस्य भिक्षोः कल्पते द्वौ गोचरकालौ
गाथापतिकुलं भक्ताय वा पानाय वा निष्कर्मितुं
वा प्रवेष्टुं वा ॥ २२ ॥ वर्षावासं पर्युषितस्या-
ष्टमभक्तिकस्य भिक्षोः कल्पन्ते त्रयो गोचरकाला
गाथापतिकुलं भक्ताय वा पानाय वा निष्कर्मितुं
वा प्रवेष्टुं वा ॥ २३ ॥ वर्षावासं पर्युषितस्य
विकृष्टभक्तिकस्य भिक्षोः सर्वेऽपि गोचरकाला
गाथापतिकुलं भक्ताय वा पानाय वा
निष्कर्मितुं वा प्रवेष्टुं वा ॥ २४ ॥

सामान्य भावार्थ—चोमासुं रहेला एवा
नित्य एकासणुं करनार मुनिने एकवार गृहस्थने

घेर भात पाणी माटे जवुं आववुं कल्पे छे,
परंतु आचार्य तथा तेमनी वेयावच्च करनार,
उपाध्याय तथा तेमनी वेयावच्च करनार, तपस्वी
तथा तेमनी वेयावच्च करनार, बिमार तथा
तेनी वेयावच्च करनार अने जेने बाल नथी
आव्या एवा नाना साधु साध्वी सिवायमां आ
वात समजवी अर्थात्—एक वखतथी निर्वाह न
चाली शकतो होय तो आ दरैकने बे वार
पण कल्पे छे ॥ २० ॥

चोमासुं रहेला एवा एकान्तरे उपवास
करनार मुनिनी बाबतमां आ आटली वात
विशेष जाणवी—के एकान्तरे उपवास करनार
ते मुनि सवारमां गोचरी जईने फासुक भात
पाणी लावे अने तेने खाई पीने पात्रने
चीकाश विनाना—साफ करे, त्यार बाद निर्वाह
चाली शकतो होय तो ते खाधेला भोजनवडे
करीने ज ते दिवसे चलावी ले, अने कदाच
निर्वाह न चाली शके तो बीजी वार पण
गृहस्थने घेर भात पाणी माटे जवुं आववुं
तेने कल्पे छे ॥ २१ ॥

चोमासुं रहेला एवा एकान्तरे छठ करनार
मुनिने बे वार गृहस्थने घेर भात पाणी माटे
जवुं आववुं कल्पे छे ॥ २२ ॥

चोमासुं रहेला एवा एकान्तरे अठम
करनार मुनिने त्रण वार गृहस्थना घेर भात
पाणी माटे जवुं आववुं कल्पे छे ॥ २३ ॥

चोमासुं रहेला एवा एकान्तरे विकृष्ट तप
करनार, अर्थात् अठमथी वधारे तप करनार
मुनिने जेटली वखत इच्छा थाय तेटली वखत
गृहस्थना घेर गोचरी पाणी माटे जवुं आववुं
कल्पे छे ॥ २४ ॥ (अपूर्ण)

સંતખાલની વિચારણા અને મૂર્તિપૂજા-વિધાન

લેખક
આચાર્ય મહારાજ
શ્રીમદ્ વિજયલલિતસૂરિજી

(ગતાંકથી ચાલુ)

આ૦—આપની યુક્તિથી મૂર્તિ માનવી જ જોઈએ એ વાતને હું અવશ્ય સ્વીકારું છું. પણ હવે આપ વેદોના પ્રમાણથી એ વાતને સિદ્ધ કરી બતાવો, કેમકે વેદોમાં હમારો અધિક વિશ્વાસ છે.

મં૦—લો ત્યારે જરા ધ્યાન દઇને સાંભળો, યજુર્વેદના ૧૬ મા અધ્યાયનના ૪૯મા મંત્રમાં લખ્યું છે કે—

યાતે રુદ્ર શિવા તનૂરચારાપાપકાશિની ।

અર્થ—હે રુદ્ર ! તારું શરીર કલ્યાણ કરવાવાહું, સૌમ્ય અને પુણ્યકલ આપવાવાહું છે.

યજુર્વેદના ત્રીજા અધ્યાયનના ૬ ડાં મંત્રમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે. :—

ત્ર્યમ્બકં યજામહે, સુગન્ધિ પુષ્ટિવર્દનં ।

ઉર્વારુકમિવ બન્ધનાન્ મૃત્યોર્મુક્તીયમામૃતાત્ ॥

તથા ચ નિરુક્તમ્, અ ૧૩, પા૦ ૪ સ્વળ્—

ત્રીણિ અમ્બકાનિ યસ્ય ત્ર્યમ્બકો રુદ્ર-સ્તં ત્ર્યમ્બકં યજામહે, (સુગન્ધિ) સુષ્ટુગન્ધિમ્, (પુષ્ટિવર્દનમ્) પુષ્ટિકારકમિવોર્વારુકમિવ ફલં બન્ધનાદારોધનાત્ મૃત્યોઃ સકાશાન્સુશ્રસ્વ માં કમ્માદિત્યેષામિતરૈષા પરા ભવતિ ।

અર્થ—આ મંત્રનું મહીધરે એ જ લાભ્ય કયું છે. એનો સીધો અર્થ તો

એ છે કે ત્રણ નેત્રોવાલા-શિવજીની હમે પૂજા કરીએ છીએ. સુગંધી, પુષ્ટિકારક, પાકા ખરણુઆ જેમ પોતાની લતાથી અલગ થઈજાય છે તેમ હમેને મૃત્યુથી બચાવી મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ કરાવો.

આ શ્રુતિથી ઈશ્વર શરીરધારી સિદ્ધ થાય છે, કેમકે શરીર વિના નેત્રોનો અસંભવ છે. સ્વામી દયાનંદે ત્ર્યમ્બકં પદનો અર્થ ત્રણ લોકની રક્ષા કરવાવાલા એવો લખ્યો છે, પરંતુ એ પદનો એવો અર્થ કોઈ પણ રીતે થઈ શકતો નથી. વળી મનુસ્મૃતિના ચોથા અધ્યાયના એકશો પચ્ચીશમાં શ્લોકમાં પણ લખ્યું છે કે:—

મૈત્રં પ્રસાધનં સ્નાનં દન્તધાવનમચ્છનમ્ ।

પૂર્વાહ્ન ઇવ કુર્વાતિ દેવતાનાશ્ચ પૂજનમ્ ॥

અર્થ—સ્નાન આદિ શૌચ, હાતણુ આદિ અને દેવતાનું પૂજન સવારના જ કરવું જોઈએ. અંહી પણ “ દેવતાના પૂજન ” થી મૂર્તિપૂજા સિદ્ધ થાય છે. નિત્યં સ્નાત્વા શુચિઃ કુર્યાદેવર્ષિપિતૃતર્પણમ્ । દેવતાઽભ્યર્ચનં ચૈવ સમિદાધાનમેવ ચ ॥

અર્થ— હમેશ સ્નાન કરીને પ્રથમ દેવ, ઋષિ અને પિતૃનું તપણુ, વિધિપૂર્વક

કરે. તે પછી વિધિપૂર્વક સમિદાધાન કર્મ કરે.

અંહી દેવતાઅભ્યર્ચન પદ્ધતી માતા, પિતા, ગુરુ આદિ કેઇ પણ મનુષ્યનો આદર સત્કાર એટલા માટે લીધો નથી કે એ જ મનુસ્મૃતિના બીજા અધ્યાયમાં માતા, પિતા, ગુરુ આદિ માન્યોની પૂજા સેવા પૃથક્ કહી છે. અસિદ્ધોત્તરનું વિધાન સ્ત્રીવાલા ગૃહસ્થને માટે છે. અસિદ્ધોત્તરના સ્થાનમાં બ્રહ્મચારીને માટે સમિદાધાન કર્મ છે.

મનુસ્મૃતિના ટીકાકારોની સમ્મતિ પણ દેવપ્રતિમાના પૂજનમાં જ છે. બુઓ.—

ગોવિન્દરાજ:—દેવતાનાં હરાદીનાં પુષ્પાદિનાડર્ચનમ્ ।

મેધાતિથિ:—અતઃ પ્રતિમાનામેવૈત્પૂજનવિધાનમ્ ।

સર્વજ્ઞનારાયણ:—દેવતાનામર્ચનં પુષ્પાદૈઃ ।

કૂલ્લક:—પ્રાતિમાદિપુ હરિહરાદિદેવપૂજનમ્ ।

મનુસ્મૃતિના ટીકાકાર પં૦ ગોવિન્દરાજ૯ કહે છે કે દેવતા શબ્દથી શિવાદિ દેવતા અભીષ્ટ છે. તેમનું પુષ્પાદિથી પૂજન કરવું એ દેવતાઅભ્યર્ચન કહેવાય છે. મેધાતિથિ કહે છે કે પ્રતિમાઓનું પૂજન અભિમત છે. સર્વજ્ઞનારાયણ અને કૂલ્લક ભટ્ટને પણ એ મત કબુલ છે. આથી મૂર્તિપૂજા સિદ્ધ થાય છે.

આ૦ - પણ હમારા ધર્મશાસ્ત્રોમાં તો દેવતા શબ્દનો અર્થ વિદ્વાન કર્યો

છે. તેથી આપનું કથન યુક્તિયુક્ત નહિ કહી શકાય.

મં— જો અહિં દેવતાનો અર્થ વિદ્વાન થતો હોય તો પ્રાતઃકાલમાં જ દેવતાઓનું પૂજન કરવું એવું શા માટે લખ્યું ? વળી કહાય દેવતાનો અર્થ વિદ્વાન થાય છે એમ સ્વીકારી લેવામાં આવે તો પણ તમો જડની પૂજાથી દૂર થઈ શકવાના નથી. વળી મનુસ્મૃતિ ના નવમા અધ્યાયના ૨૮૦ માં શ્લોકમાં લખ્યું છે કે—

કોષ્ટાગારાયુધાગારદેવતાગારમેદકાન્ ।

હસ્ત્યશ્વરથહનુંશ્ચ હન્યાદેવાવિચારયન્ ॥

અર્થાત કેશ, આયુધાગાર તથા દેવતાઓના મંદિરને તોડવાવાલા અથવા બીજી વસ્તુઓની ચોરી કરવાવાલા સર્વેને રાજ વગર વિચાર્યે મારી નાંખે.

મનુસ્મૃતિ નો નવમો અધ્યાય શ્લોક ૨૮૫

સદ્ક્રમધ્વજયષ્ટીનાં પ્રતિમાનાં ચ મેદકઃ ।

આમાં પણ દેવતાની પ્રતિમાનો ઉલ્લેખ છે.

આ૦— પણ દેવમંદિરનો અર્થ હમે વિદ્વાનનું સ્થાન એવો કરીએ છીએ.

મં—દેવ શબ્દનો અર્થ કદી પણ વિદ્વાન થઈ શકતો નથી એ અમે પહેલાં જ કહ્યું છે, વળી એ વાક્ય તમોએ “વિદ્વાંસો વૈ દેવાઃ” શતપથ બ્રાહ્મણમાંથી લીધું છે. અને તેથી દેવતા નો અર્થ વિદ્વાન કરો છો. પરન્તુ એ શતપથ બ્રાહ્મણની છઠ્ઠી કંડિકામાં મત્સ્ય અવતારનું વર્ણન આપ્યું છે.

૪૦૮

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

અષાઠ

હવે જો તમો શતપથ બ્રાહ્મણના પ્રમાણથી દેવતાનો અર્થ વિદ્વાન કરો તો તમારે છઠ્ઠી કંડિકા પ્રમાણે અવતાર માનીને મૂર્તિને પણ માનવી પડશે. વળી મનુસ્મૃતિ ના અં ૮ ના ૨૪૮ માં ઋકૌકથી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાત થાય છે કે દેવતા શબ્દનો અર્થ પ્રત્યેક સ્થાન ઉપર વિદ્વાન થઈ શકતો નથી.

તડાગાન્ધુદપાનાનિ વાપ્યઃ પ્રશ્રવણાનિ ચ ।
સીમાસન્ધિષુ કાર્યાણિ, દેવતાયતનાનિ ચ ॥

યજુર્વેદના સોલમા અધ્યાયના આઠમા મંત્રમાં લખ્યું છે કે:—

નમસ્તે નીલપ્રાવાય સહસ્રાધાય મીઠુપે ।

અથો યે અસ્ય સત્વાનો હન્તેમ્યો કરન્નમઃ ॥

મંત્રાર્થઃ—નીલપ્રાવાય સહસ્રાધાય માઠુપે નમઃ અસ્તુ, અથો અસ્ય યે સત્વાનઃ તેમ્યઃ અહં નમઃ અકરમ્ ઇતિ મંત્રાર્થઃ ।

આ શ્રુતિમાં હજાર નેત્રવાલા અને શ્યામગ્રીવાવાલા એ વિશેષણો શરીરધારી ઈશ્વરને સિદ્ધ કરે છે.

નીચેના પાઠો પણ ઈશ્વરને શરીરધારી સિદ્ધ કરે છે.—

યજુર્વેદ, અધ્યાય ૧૬, મંત્ર ૯,

પ્રમુચ્ચ ધન્વનસ્વમુમયોરાન્યોઽર્ચ્યામ્ ।

યાશ્ચ તેહસ્ત ઈષ્વઃ પરા તા ભગવો વપ ॥

મંત્રાર્થઃ—ભગવઃ ધન્વનઃ ઉમયોઃ આન્યોઃ જ્યાં ત્વં પ્રમુચ્ચ ચ યાઃ તે હસ્તે ઈષ્વઃ તાઃ પરા વપ ।

ભાવાર્થઃ—હૈ પર્વેશ્વર્ય સંપન્ન ભગવન્ ! આપ ધનુષની બન્ને કોટિઓમાં રહેલી જ્યા (દોરી)ને દૂર કરો. અને

આપના હાથમાં જે બાણ છે એને દૂર કરો. (હમારે માટે સૌમ્યમૂર્તિ થઈ જાયો.)

યજુર્વેદ, અધ્યાય ૩૨—

एषोहदेवः प्रदिशोऽनुसर्वाः पूर्वोहजातः
सउगर्भे अन्तः । संप्रव जातः स जनिष्यमाणः
प्रत्यङ्गजनास्तिष्ठति सर्वतो मुखः ।

અર્થવં ૦ ૫-૧-૧-૨—

આયો ધર્માણિ પ્રથમઃ સસાદ તતો વપૂંણિ કૃણુપે પુરુણિ ।

અર્થ— હૈ ઈશ્વર ! જે આપે પ્રથમ ધર્મ સ્થાપન કર્યો, તે આપે ધણું શરીર અવતારરૂપથી ધારણ કર્યો.

અર્થવં ૦ ૨-૧૨-૪.

एहामानमातिश्रामा भवतु ते तन्ः ।

અર્થ— હૈ ઈશ્વર ! તમે આવો અને આ પત્થરથી મૂર્તિમાં સ્થિત થાઓ. અને આ પત્થરની મૂર્તિ તમારું શરીર બની જાયો. આ વાતની પુષ્ટિમાં ઉપનિષદ્ તથા બ્રાહ્મણ ભાગાદિનાં સેંકડો પ્રમાણ મળી શકે છે.

સામવેદના પાંચમા પ્રપાઠકના દશમા ખંડમાં લખ્યું છે કે—

यदा देवतायतनानि कम्पन्ते, देवताप्रतिमा
हसन्ति, रुदन्ति, नृत्यन्ति, स्फुटन्ति, खिद्यन्ति,
उन्मीलन्ति, निमीलन्ति, ॥

આ શ્રુતિનો આશય એ છે કે જે રાજના રાજ્યમાં સુતા અગર બગતાં કોઈ પણ સમયે એવું માલમ પડે કે દેવમંદિર કાંપે છે તો જોવાવાલાને જરૂર કોઈ કષ્ટ આવી પડે. અથવા

દેવતાની મૂર્તિ રડતી, નાચતી, અંગ-વગરની થતી, આંખોને ખોલતી, અગર બંધ કરતી જોવામાં આવે તો સમજવું કે શત્રુ તરફથી કોઈ કષ્ટ જરૂર થશે. આ શ્રુતિથી મૂર્તિપૂજા પૂર્વમાં પણ હતી અને વેદોમાં પણ છે એ પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ થાય છે. વળી તમે વેદી આદિ બનાવીને અગ્નિમાં ઘી આદિ ઉત્તમ વસ્તુ નાખીને હોમ કરો છો એ ઉપરથી હમો કહીએ છીએ કે તમે અગ્નિપૂજક છો અથવા અગ્નિમાં ઈશ્વરની સ્થાપના સમજીને તેને પૂજો છો.

આ૦—ના, હમે સ્થાપના સમજતા નથી. હમારો તો એ ખ્યાલ છે કે હોમ કરવાથી હવા શુદ્ધ થાય છે. અને તે જગતમાં દૂર દૂર સુધી પહોંચે છે, જેથી લોક ધીમારીથી બચી જાય છે.

મં૦—એ એમ જ હોય તો અમુક વર્ણની કે અમુક—ખાર અંગુલ પ્રમાણની વેદી વગેરે બનાવવાની વાતોથી શું પ્રયોજન છે? સીધા સીધા ચુલામાં જ એ વસ્તુને હોમવી, જેથી સુગન્ધિ સ્વયમેવ પ્રસરી જશે. વળી તમારી એ દલીલ કદાચ સ્વીકારી લઈએ તો પણ તમે અગ્નિહોત્ર કરતી વખતે શ્રુતિઓ અને મંત્ર કેમ બોલો છો? વાયુ તો મંત્ર વિના માત્ર વેદીમાં ઘી આદિ વસ્તુ નાખવાથી પણ શુદ્ધ થઈ શકે. ખરી વાતે એ છે કે જેવી રીતે હમે ઈશ્વરની પ્રશંસામાં શ્લોક બોલીએ છીએ અને મૂર્તિની પૂજા કરીએ છીએ તેવી જ રીતે તમે પણ ઈશ્વરની પ્રશંસામાં શ્રુતિઓ બોલો છો અને અગ્નિ-

પૂજા તથા હોમ ઇત્યાદિ કરો છો. અને તેથી તમે પણ મૂર્તિપૂજક સિદ્ધ થાઓ છો. વળી તમારા સ્વામી દયાનંદજીએ બનાવેલા સત્યાર્થપ્રકાશમાં લખ્યું છે કે મનને દૃઢ બનાવવા માટે પીઠના હાડકામાં ધ્યાન લગાડવું જોઈએ. હવે વિચારવું જોઈએ કે પરમાત્માની મૂર્તિમાં ધ્યાન લગાવવાથી તો પરમાત્મામાં પ્રીતિ જાગે, અને એમના ગુણોનું સ્મરણ થાય, પરન્તુ સત્યાર્થપ્રકાશના સાતમા ઉદલાસમાં “શૌચસન્તોષત્તપઃ-સ્વાધ્યાયૈશ્વરઃ” એ સૂત્રનો અર્થ કરતાં સ્વામી દયાનંદજીના લખવા પ્રમાણે ઉપાસના કરતી વખતે એકાન્તમાં, પ્રાણાયામથી બાહ્ય ઈન્દ્રિયોને રોકીને મનને સ્થિર કરવા માટે મનને નાલિ-પ્રદેશ, હૃદય, કંઠ, કે પીઠના હાડકામાં સ્થિર કરવાથી શું ફાયદો? આના કરતાં તો ઈશ્વરના સ્વરૂપમાં મનને સ્થિર કરવું હજાર ગણું સારું છે.

ઉપર કહેલ પ્રમાણેથી મૂર્તિપૂજા વેદ-સંમત છે તથા વેદીક મતના અનુયાયીનું દૈનિક કર્તવ્ય છે એ સિદ્ધ થાય છે. તમારા પૂર્વજો મૂર્તિને ઠીક માની તદ્ અનુકૂલ આચરણ પણ કરતા હતા એ વાતના એક બે ઉદાહરણ સાંભળો—:

મહાભારતના આદિ પર્વમાં એક ઉપાખ્યાન મળે છે કે જ્યારે હસ્તિના-પુરમાં દ્રોણાચાર્યજી પાંડવોને અને કૌરવોને અસ્ત્રશિક્ષા આપી રહ્યા હતા ત્યારે તેમની પ્રશંસા સાંભળીને હમેશ અનેક ક્ષત્રિયો એમની પાસે ધનુર્વિદ્યા શીખવા માટે આવતા હતા.

એક દિવસ હિરણ્ય ધનુષનેા પુત્ર, નિષદરાજ એકલવ્ય દ્રાણુની પાસે ધનુર્વિદ્યા શીખવાને માટે આવ્યો. દ્રાણુચાર્યે એને શુદ્ધ જાણીને ધનુર્વિદ્યાની શિક્ષા ન આપી. ત્યારે તે એકલવ્ય દ્રાણુચાર્યને મનમાં ગુરુ તરીકે માની, એમના ચરણુનેા સ્પર્શ કરી વનમાં ચાલ્યો ગયો. અને ત્યાં દ્રાણુચાર્યની એક માટીની મૂર્તિ બનાવી તેની સામે ધનુર્વિદ્યા શીખવા લાગ્યો. શ્રદ્ધાની અધિકતા અને ચિત્તની એકાગ્રતાના કારણથી તે અલ્પ સમયમાં ધનુર્વિદ્યામાં નિપુણ થઈ ગયો. એક વખત દ્રાણુચાર્યની સાથે કૌરવ અને પાંડવ વનમાં શિકાર ખેલવાને ગયા. સાથે એક કુતરો પણ ગયો. તે કુતરો આમતેમ ફરતો ફરતો, જ્યાં એકલવ્ય ધનુર્વિદ્યા શીખી રહ્યો હતો, ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. કુતરો એને જોઈને ભસવા લાગ્યો. ત્યારે એકલવ્યે સાત તીર એવાં લગાવ્યાં કે જેનાથી કુતરાનું મ્હોં અંધ થઈ ગયું. તે કુતરો પાંડવોની પાસે આવ્યો, ત્યારે પાંડવોએ એવી અદ્ભુત રીતિથી મારવાવાલાની તપાસ કરી તો તેમને માલમ પડ્યું કે એકલવ્ય પોતાની સામે કોઈની, માટીની મૂર્તિ રાખીને ધનુર્વિદ્યા શીખી રહ્યો છે. અર્જુને પૂછતાં એકલવ્યે પોતાનું નામહામ બતાવ્યું, અને કહ્યું કે હું દ્રાણુચાર્યનેા શિષ્ય છું. એ સાંભળી અર્જુન દ્રાણુચાર્ય પાસે ગયા અને કહ્યું કે મહારાજ! આપે તો કહ્યું હતું કે મારા શિષ્યોમાંથી ધનુર્વિદ્યામાં તમે એકલા જ અગ્રગણ્ય થશો, પરન્તુ

એકલવ્યને આપે મારાથી સારી પેઠે વિદ્યા આપી છે. દ્રાણુચાર્યે ઉત્તર આપ્યો કે હું એકલવ્યને ઓળખતો જ નથી, ચાલો બતાવો એ કોણ છે? ત્યાં ગયા પછી એકલવ્યે દ્રાણુચાર્યના ચરણુની રજ મસ્તક ઉપર ચઢાવીને કહ્યું કે આપની મૂર્તિની પૂજાથી મને એ યોગ્યતા પ્રાપ્ત થઈ છે. આપ મારા ગુરુ છો. ત્યારે દ્રાણુચાર્યે કહ્યું કે તો મને ગુરુદક્ષિણા આપ! એકલવ્યે કહ્યું કે આપ જે માગો તે આપવા તૈયાર છું. ત્યારે દ્રાણુચાર્યે દક્ષિણામાં એનો અંગુઠો માંગ્યો. જે એકલવ્યે સહર્ષ આપી દીધો. દ્રાણુચાર્યની મૂર્તિના પૂજનથી એકલવ્ય અર્જુનથી પણ ધનુર્વિદ્યામાં આગળ વધી ગયો, તો પછી જે લોકો હમેશાં પ્રભુપૂજા કરશે તેના કયા મનોરથ સિદ્ધ ન થશે?

જે વખતે રામચંદ્રજી પુષ્પક વિમાનદ્વારા પાછા ફર્યા ત્યારે સીતાજીના વિયોગમાં તેઓ જ્યાં જ્યાં ભમ્યા હતા તે તે સ્થાનોનેા નિર્દેશ વાલ્મીકીય રામાયણમાં આ પ્રમાણે છે.—

રામચંદ્રજી કહે છે કે હે સીતે ! એ સુમદ્રનું તીર્થ દેખાય છે કે જ્યાં હમે એક રાત રહ્યા હતા. એ જે પુલ દેખાય છે તેને નળની સહાયથી તને પ્રાપ્ત કરવા માટે હમે આંધ્યો હતો. જરા સમુદ્રને તો જુઓ કે જે વરૂણ દેવનું ઘર છે. કેવા ઉંચા ઉંચા તરંગો ઉછળી રહ્યા છે? નાના પ્રકારના જલજન્તુઓથી તથા શંખ શુક્રિઓથી સુક્રત એવા આ સમુદ્રમાંથી

૧૯૬૨

સંતબાલની વિચારણા અને મૂર્તિપૂજા-વિધાન

૪૧૧

નીકળેલા સુવર્ણમય પર્વતને જો, કે જે હનુમાનના વિશ્રામને માટે સાગરના વક્ષઃસ્થળને ફાડી ઉત્પન્ન થયો છે. અંહીયા વિભુ-વ્યાપક મહાદેવજીએ હમને વરદાન આપ્યું હતું. આ જે મહાત્મા સમુદ્રનું તીર્થ દેખાય છે તેનું નામ સેતુબન્ધ છે. અને એ ત્રણ લોકથી પૂજિત છે. એ પરમપવિત્ર છે અને મહાપાતકને નાશ કરવાવાલા છે.

મૂર્તિની પૂજ્યતા, પવિત્રતા અને ફલદાયકતા માટે આ એક ઘણું જ ઉત્તમ ઉદાહરણ છે.

મહારાજા દશરથ, રામચંદ્રજીના વિયોગથી જે સમયે મૃત્યુ પામ્યા ત્યારે ભરતજીને બોલાવવા માટે ફૂત ગયો હતો. એ ફૂત સાથે જ્યારે ભરતજી અયોધ્યાની નજીકમાં પહોંચ્યા ત્યારે એમણે અનેક અશુભ ચિન્હ દેખ્યાનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે:-

देवागाराणि शून्यानि न भान्तीह यथा पुरा ।
देवतार्याः प्रविद्धाश्च यज्ञगोष्ठस्तथैव च ॥

અર્થ—દેવતાઓના મંદિર શૂન્ય દેખાય છે, તે પહેલાંના જેવા શોભતાં નથી. પ્રતિમા પૂજા રહીત થઈ ગઈ છે. એના ઉપર ધૂપ, દીપ, પુષ્પાદિ ચઢેલાં જોવામાં આવતા નથી. યજ્ઞોના સ્થાન પણ યજ્ઞકાર્યથી રહિત છે

આ બધા પ્રમાણેથી સ્પષ્ટ છે કે મૂર્તિપૂજા સનાતન છે. ત્રેતા અને દ્વાપર યુગ સુધીના જે વૃત્તાંતો મળે

છે એનાથી સ્પષ્ટ પ્રકટ છે કે ત્યારે મોટાં મોટાં દેવમંદિરો હતાં, જેમાં નિત્ય પૂજા થતી હતી.

હવે જરા વિચાર તો કરો કે જ્યારે તમારા પૂર્વજો પ્રતિમાનું પૂજન કરી તેનું શુભ ફળ પ્રાપ્ત કરી ગયા તો તમો પણ જો પ્રભુમૂર્તિ પૂજા કરશો તો તમારી અભિલાષા પૂર્ણ થશે, અને નિઃસંદેહ તમને સુખની પ્રાપ્તિ થશે.

આ૦— મૂર્તિથી ઇશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે એટલે એને તો માનીયે, પૂજાએ એ બરાબર છે પણ એને કુલ, ફળ, કેશર, ચંદન, ધૂપ, દીપ, ચાવલ અને મિઠાઈ ઇત્યાદિ શા માટે ચઢાવવાં ?

મં૦— સારી વસ્તુથી ઉચ્ચ ભાવ આવે છે તેથી ઉપર્યુક્ત વસ્તુનું ચઢાવવું પણ જરૂરનું છે. ઉપર લખેલી વસ્તુ ચઢાવતી વખતે હમે નીચે પ્રમાણે ભાવના ભાવીએ છીએ.

કુલ ચઢાવતી વખતે હમે ભાવના ભાવીએ છીએ કે હે ભગવન, એ કુલ કામદેવનાં બાણ છે. અને આપે તો કામદેવનો પરાજ્ય કીપો છે. તેથી આ કુલને ચઢાવીને પ્રાર્થના કરું છું કે એ કામદેવનાં બાણ મને કલેશ આપતાં બંધ થાય ! તે આપની ભક્તિથી મને આગામી કાલમાં હુઃખ ન આપે.

ફળ ધરીને હમે એ પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે હે ભગવન, મને આપની ભક્તિનું સુક્રિતરૂપ ફળ પ્રાપ્ત થાઓ.

કેશર કે ચંદન ચઢાવીને હમે એ ભાવના ભાવીએ છીએ કે હે ભગવન! જેવી રીતે આની વાસનાથી દુર્ગન્ધાથી વાસના દૂર થાય છે તેવી રીતે તમારી ભક્તિની વાસનાથી હમારી અનાદિની ખૂરી વાસના દૂર થાઓ.

ધૂપ કરવાના સમયે હમે એ ભાવના ભાવીએ છીએ કે હે પ્રભુ! જેવી રીતે ધૂપ અગ્નિમાં બળે છે તેવી રીતે આપની ભક્તિથી મારાં બધાં પાપો ભસ્મ થઈ જાઓ. અને ધૂમ્રની ઉંચી ગતિ થાય છે એવી રીતે મારી પણ ઉર્ધ્વ ગતિ અર્થાત મોક્ષ થાઓ.

દીપક પૂજ કરતી વખતે એ ભાવના ભાવીએ છીએ કે હે ભગવન! જેવી રીતે દીપકના પ્રકાશથી અન્ધકાર દૂર થાય છે તેવી રીતે આપની ભક્તિથી મારા ઘટમાં કેવળજ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ થાઓ.

ચાવલને સંસ્કૃતમાં અક્ષત કહે છે. એને ચઢાવતી વખતે એ ભાવના ભાવીએ છીએ કે હે ભગવન! અક્ષતપૂજથી મને પણ અક્ષત સુખની પ્રાપ્તિ થાઓ!

પકવાન ચઢાવતી વખતે એ ભાવના ભાવીએ છીએ કે હે ભગવન! હું અનાદિ કાળથી એ પદાર્થોનું ભક્ષણ કરતો આવ્યો છું પણ મને તૃપ્તિ થઈ નહિ તેથી હું આ પકવાન આપને અર્પણ કરી પ્રાર્થના કરું છું કે આપની ભક્તિદ્વારા એ પદાર્થોથી હું તૃપ્ત થઈ જાઉં.

આ સ્થાને એટલું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે—હમે ધીજા હિંદુ ભાઈઓની માફક ભોગ ચઢાવતા નથી અથવા તો એ પકવાન ઇત્યાદિ ઇશ્વરને ખાવા માટે ચઢાવતાં નથી, પરંતુ માત્ર હમારા ભલાને માટે એ પ્રભુની મૂર્તિ આગળ ધરીને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે જેવી રીતે આપે આ વસ્તુનો ક્ષણ ભરમાં ત્યાગ કર્યો તેવી રીતે મને પણ એ વસ્તુથી છોડાવી મુક્તિ અપાવો.

આં—ભલા, આપનું તો એ કહેવું છે કે ઇશ્વર કંઈ પણ કરતા નથી તેમ કંઈ આપી શકતા નથી તો પછી હમેને મુક્તિ આપો, હમારા હઃખ દૂર કરો ઇત્યાદિ પ્રાર્થના કરવી વ્યર્થ છે.

મં—મહાનુભાવ, ઇશ્વર તો વાસ્તવિક રીતે વીતરાગ છે. તે પ્રશંસા કરવાથી પ્રસન્ન કે નિંદા કરવાથી ક્રોધિત થતા નથી. તેમ એ કોઈને કંઈ દેતા પણ નથી અને કોઈનું કંઈ લેતા નથી. આપણને તો માત્ર આપણી ભાવનાનું જ ફળ મળે છે. એ તો પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે કે ધુરી ભાવનાથી હમારો આત્મા મલિન થાય છે, અને શુભ ભાવનાથી શુદ્ધ થાય છે. ઇશ્વરના ગુણોની પ્રશંસાથી હમારા હૃદયમાં શુભ પરિણામ આવે છે, અને એનું હમને સારું ફળ મળે છે. તેથી કહી શકીએ કે એ ફળ ઇશ્વરે જ આપ્યું છે, કેમકે તેમાં ઇશ્વર નિમિત્તકારણ છે.

એક ધીજા વાત ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે કે જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિ

૧૯૯૨

સંતબાલની વિચારણા અને મૂર્તિપૂજા-વિધાન

૪૧૩

સર્વદા રાગદ્વેષ રહિત હોય છે. અને અન્ય મતાનુયાયીના ઈશ્વરની મૂર્તિ સાંસારિક વિષયથી યુક્ત હોય છે. કોઈ મૂર્તિની સાથે સ્ત્રીની મૂર્તિ હોય છે, કોઈના હાથમાં શસ્ત્ર, કોઈના હાથમાં જપમાલા, કોઈના હાથમાં કમંડલું, કોઈ મૂર્તિ વૃષભ ઉપર આરૂઢ તો કોઈ મૂર્તિ ગરૂડ ઉપર આરૂઢ હોય છે.

મુક્તિનો માર્ગ સંસારી અવસ્થાનો ત્યાગ કરવાથી મળે છે, તેથી મસ્જીદ અને મંદિરમાં સંસારી દશાથી પ્રતિકૂળ દશા સમબળવાવાલા નિમિત્તોની જરૂર છે. અને તેથી જ જિનેશ્વર દેવની મૂર્તિ શાન્ત, દાન્ત, નિર્વિકારી, સ્ત્રી રહિત, કોઈ પણ વાહન વિનાની હોય છે. પ્રભુમૂર્તિ સાથે કોઈ પણ પ્રકારની સ્ત્રી, શસ્ત્ર, વાહન કે માળા ઇત્યાદિની ઉપાધિ હોવી એ જેની એ મૂર્તિ હોય તેની તેટલી ઉણપનું પ્રતિક સમજવું જોઈએ. અને એવી મૂર્તિથી કદી પણ સાત્ત્વિક ભાવ ઉત્પન્ન થઈ શકતા નથી. તેથી ઠીક જ કહ્યું છે કે—

સ્ત્રીસંગઃ કામમાચ્છે, દ્વેષં ચાચુષસંપ્રહઃ ।

વ્યામોહં ચાક્ષસૂત્રાદિગ્શૌચઞ્ચ કમખ્વલુઃ ॥

અ૦—સ્ત્રીની સંગતિ કામનું ચિહ્ન છે, શસ્ત્ર દ્વેષનું ચિહ્ન છે, જપમાલા વ્યામોહનું ચિહ્ન છે, અને કમંડલુ અપવિત્રતાનું ચિહ્ન છે. માટે મૂર્તિ શાન્ત, દાન્ત અને નિર્વિકાર જ હોવી જોઈએ. અને એ જ સ્વીકારવા લાયક છે.

અહિં એ આર્યસમાજ ભાઈ અને મંત્રી વચ્ચેનો સંવાદ પૂર્ણ થયો, સાથે સાથે રામને પણ પ્રભુમૂર્તિની પૂજ્યતાનો નિર્ણય થઈ ગયો અને સલા વિસર્જન થઈ.

ઉપર આપેલ સંવાદ ઉપરથી દરેક ધર્મજિજ્ઞાસુ ભાઈને ખાત્રી થઈ હશે કે પ્રભુમૂર્તિ કે મૂર્તિપૂજા એ કોઈ કલ્પિત અને અર્થહીન વસ્તુ નથી પણ એને દરેક ધર્મ ગ્રંથોનું, ઇતિહાસનું, માનસ-શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ માણસની ભાવનાના પ્રાબલ્યનું, અને પુદ્ધિવાદનું સચોટ સમર્થન છે, અને આત્મશુદ્ધિના માર્ગે વિચરીને આત્મસિદ્ધિને મેળવવાનું એ એક અજોડ સાધન છે. આશા છે મૂર્તિપૂજના પરમ પુનીન પંથથી ભોળા જીવોની શ્રદ્ધાને અવળે માર્ગે લઈ જવાની ભાવના સેવતા લોકો પોતાની ભૂલ સમજીને સાચો માર્ગ ગ્રહણ કરશે અને પોતાનું અને પરનું કલ્યાણ સાધશે !

(સંપૂર્ણ)

—:o:—

લખનૌ મ્યુઝીયમની જૈન મૂર્તિઓ

લેખક:— મુનિરાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી

(ગતાંકથી પૂર્ણ)

સંપ્રહસ્થાનના મકાનમાં મુખ્ય ત્રણ વિભાગ છે: જમણી બાજુના ત્રણ હોલ, ડાબી બાજુના ત્રણ હોલ, અને એક વચલી લાઇન છે. આ ઉપરાંત જમણી બાજુના હોલની પાછળ પણ એક સીદ્ધી લાઇન છે, જેમાં ખાસ કરીને કનિષ્ક અને કુશાન કાલીન મૂર્તિઓ છે. દરેક મૂર્તિ ઉપર ઇંગ્લીશમાં J લખેલ છે, અને નંબરો છે તે પણ ઇંગ્લીશમાં જ છે. લગભગ નવસોથી હજારના નંબરો છે. આખા મકાનમાં, માત્ર થોડા અપવાદ સિવાય, બધા પ્રાચીન અવશેષો જૈનધર્મઘોતક જ છે. J એ ખાસ જૈન વિભાગનું સૂચન કરે છે. જે કે M તથા H સંજ્ઞા વાળી પણ જૈન મૂર્તિઓ છે. પણ તે થોડી જ છે.

વચલા વિભાગમાં નાની સુંદર જિનમૂર્તિઓ ઘણી છે. આઠ દસ મોટી મૂર્તિઓ છે. આમાં થોડી અખડિત છે. પ્રાયઃ ઘણી મૂર્તિઓ ઉપર શિલાલેખો છે. શાસનદેવી, મંદિર, અને આયાગપદ્મના ટુકડાઓ અસ્ત વ્યસ્ત પથરાયેલ છે. J 776 નંબરવાળી પંચતીર્થી જે બંને બાજુ કાઉન્સિલીયાવાળી છે તે શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીની પ્રતિમાજી બહુ જ મનોહર છે. પ્રભુના મસ્તક ઉપર સુંદર મુગટ છે, આભૂષણો છે અને લંગોટ છે. આભૂષણો અને પંચતીર્થી બનાવવામાં તે શિલ્પીએ ખૂબ કળા વાપરી છે. સુંદર, કાળા અને કંઈક લીલાશપડતા પત્થર ઉપર બહુ જ મનોહર મૂર્તિ રચવામાં આવી છે. સુંદર પરિકર સહિત તેની ઉંચાઈ એક બેડા મનુષ્ય જેટલી છે. એની નીચે આ પ્રમાણે લેખ છે:—

સં૦ ૧૦૬૩ માઘ સુદી ૧૩ વુ....સાવટ વાસ્તવ્ય પ્રાગ્વટ બલીકુરી સીયા ।

[૧] કકૂલયોઃ સુતન વીઘાક નામ્ન....[૨] શ્રાવકેન કારિતેયં મુનિસુવ્ર [૩] તસ્ય પ્રતિમા ।।

લેખ તેા લાંબો હતો પરન્તુ વાદળાંનું અંધારું હોવાથી અને લેખ ઘસાઇ ગયેલ હોવાથી તેમ જ સાધનોનો પણ અભાવ હોવાથી આખો ઉતારી શકાયો નથી. અગીયારમી શતાબ્દની આ મૂર્તિની રચના બહુ જ આકર્ષક છે. મુગટ, કુંડલ અને ખીમ્ન અન્ય આભૂષણો એવાં સુરચિપૂર્ણ આલેખાયાં છે કે તે જેતાં જ મન લલચાર્ષ જાય છે.

આવી જ રીતે વચલી ચાલીમાં જ J 790, J 793 સુંદર અર્ધચંદ્રાકાર બે મનોહર ચોવીસીઓ છે. અર્ધચંદ્રાકાર પત્થરમાં નાના જિનેશ્વરોની મૂર્તિ બહુ જ આકર્ષક લાગે છે. આ સિવાય ખીજ પણ નાની પ્રતિમાઓ બહુ જ સુંદર અને હૃદયંગમ છે.

જમણા મોટા હોલમાં તેા ઘણી જ પ્રાચીન અને મનોહર પ્રતિમાઓ છે. જેમાં મુખ્ય પદ્માસનસ્થ ચોમુખજીની પ્રતિમાઓ છે. મથુરાના પ્રાચીન જૈનસંપ્રહના મુગટ-મણિની આને ઉપમા આપવી યોગ્ય છે. તેના નંબરો અનુક્રમે ૧૪૨, ૧૪૩, ૧૪૪, ૧૪૫, છે.

J 142 પ્રતિમાજી બહુ જ સુંદર અને વિશાલ છે.

૧૯૬૨

લખનૌ મ્યુઝીયમની જૈન મૂર્તિઓ

૪૧૫

J 143 મા નંબરવાળી પ્રતિમાજી બહુ જ સુંદર અને આકર્ષક છે. સુંદર હાસ્ય કરતી આ પ્રતિમાજી જાણે મૌનપણે ત્યાગ અને તપનો અભોધ મંત્ર સુણાવતી હોય તેમ લાગે છે. તેમાં લેખ નીચે મુજબ છે.

સંવત્ ૧૦૭૬ કાર્તિક (૧) શુકલ Y દ્વાદશ્યાં શ્રી શ્વેતાંબર (૨) (૫મી ધસાઈ ગયેલ છે) માથુરી (૩) કાયાં શ્રી દેવવિ.... (પંકિત પુરી) (ખીજી પંકિત ધસાઈ ગયેલ છે) ત્રીજી ખંડમાં પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠાપિતા. ચોથામાં ઉપરની બે પંકિતઓ દેખાય છે.

J 144 પ્રતિમાજી ભવ્ય છે. લેખ નથી ઉકલતો.

J 145 આ સુંદર વિશાલ પ્રતિમાજી ઉપરથી નીચે મુજબ લેખ લીધો છે :—

સંવત્ ૧૧૩૪ શ્રી સેતામ્બર શ્રી, માથુર સંઘ શ્રી, દેવતત્તિ (૧) નિમિત્ત પ્રતિમા કારી આની નીચે વસ્ત્રધારી સાધુઓ ભકિતભાવે અંજલિ જોડી ઉભા છે. આ મૂર્તિ બહુ જ રમ્ય અને મનોહર લાગે છે.

આ ચારે બેડી પ્રતિમાઓ એક જ સમયની અને સમાન આકૃતિવાળી હશે; પરંતુ કોઈ કારણવશાત્ ત્રણ પ્રતિમાઓ ન રહેવાથી થોડા જ સમયમાં ખીજી મૂર્તિઓ બનાવરાવી તેનું સ્થાન પૂરવામાં આવ્યું હશે.

યદ્યપિ પ્રતિમાઓ તે ચારે મનોહર છે. કિન્તુ ૧૪૩ નંબરવાળી પ્રતિમામાં તેો કોઈ કલાધર વિધાતાએ પરમ શાંતિના સમયે તેની રચના કરી સાક્ષાત્ પ્રભુતાને ઉતારી છે, એમ કહી શકાય. તેનું હૃદયંગમ હાસ્ય, અમૃત કરતું કાંઈક નમણું અને ખુલ્લું નેત્રકમલનું યુગલ પ્રેક્ષકને ત્યાંથી દૂર ખસવાનું મન જ નથી થવા દેતું. તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુઞ્જય ઉપર બિરાજમાન યુગાદિદેવ શ્રી આદિનાથ પ્રભુથી રહેજ નાની આ ચારે પ્રતિમાઓ છે. આ જિનમૂર્તિઓ માટેનું મ્યુઝીયમ યોગ્ય સ્થાન નથી, પરંતુ પર્વતના શિખર ઉપરનું કોઈ આલિશાન જિન મંદિર હોઈ શકે.

J 77માં પ્રભુ પાર્શ્વનાથની મનોહર મૂર્તિ છે.

J 879માં પણ પાર્શ્વનાથ પ્રભુની બહુ જ સુંદર પ્રતિમાજી છે. નાગરાજનું મનોહર આસન અને ધરણેન્દ્રની સેવા આદિ દશ્ય બહુ જ રળીયામણું લાગે છે.

J 236 નાના સુંદર ચોસુખજી છે. આકૃતિ નાની છે, પરંતુ વૈરાગ્ય અને શાન્તિના ઉપદેશામૃતનો ધોધ વહેવરાવતી પ્રતિમાઓ છે.

J 626 હરિભુગમેષી દેવ દેવાનંદાની કુક્ષીમાંથી ભગવાન મહાવીરને હસ્તસંપુટમાં ઉપાડીને રાણી ત્રિશલાની કુક્ષીમાં પધરાવવા લઈ જાય છે તે સમયનું આમાં આલેખન છે. એક બાજુ મનોહર શય્યામાં દેવાનંદા સુતાં છે, ખીજી બાજુ રાજભુવનમાં પલયંક શય્યામાં ત્રિશલાદેવીજી સુતાં છે. પાસે દાસીઓ સુતી છે. વચ્ચે હરિભુગમેષી દેવ પ્રભુ વીરને ભકિતથી ઉપાડીને દેવરાણી ત્રિસલાના ભુવન પાસે આવ્યા છે. એવું સરસ દશ્ય છે કે શિલ્પી જાણે તે સમયે દૃષ્ટારૂપે હાજર જ હોયને ? દેવાનંદાના, ત્રિશલા દેવીના અને હરિભુગમેષીના ભાવો જાણે સાક્ષાત્, જોયા હોય, સ્થિત્યંતર, પરાવર્તન જાણે નજરે નિહાળ્યું હોય તેમ મૂળ વસ્તુ જ સાક્ષાત્ આમાં દેખાય છે. આ ચિત્ર શોધતાં અમને એક કલાક થયો હતો.

પત્થર તુટી ગયેલ છે. મહામહેનતે મેળવી એક કરી ધારીધારીને જોયું ત્યારે જ એનાં દર્શન થયાં હતાં.

J 53 તથા 54 લગવાનની મૂર્તિ છે. સિંહના પાયાવાળી પાટ, પાટનીચે વચમાં ધર્મચક્ર અને બન્ને બાજુ વસ્ત્રધારી મનોહર સાધુઓની આકૃતિ છે. આવી જ બીજી બે પ્રતિમાઓ છે જેમાં એકમાં શ્રમણોપાસકો-શ્રાવકોની આકૃતિ છે. બ્યારે બીજીમાં સાધુઓ અને શ્રાવકો બન્ને સાથે જ ભકિતભાવે હાથ જોડીને ઉભા છે.

J 118 માં સુંદર આમંડલ સહિત મનોહર મૂર્તિ છે.

J 18 એ એક સુંદર ચોવીરી છે. સાથે જ પંચતીર્થી છે અને વચમાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની મનોહર મૂર્તિ છે. ખભા સુધી વાળ ઉતર્યા છે. બહુ જ સરસ અને દર્શનીય છે. અર્ધખીલેલા કમલસમ નેત્રયુગલ અને શાંત સુધારસ વહેતું મુખમંડળ ખરે જ આકર્ષણીય છે.

J 880 A તેમાં નીચે મુજબ લેખ છે:—

સં ૧૧૩૨ ઝ્યેષ્ઠ સુદી ૩ શનો પં ૦ ઋત સોમદેવ તસ્ય શિષ્ય વિશાલદેવ પ્રતિમં પ્રણમતિ ।

J 871 નેમનાથ પ્રભુના શાસનની અધિષ્ઠાયાિકા અંબીકા દેવીની બહુ જ મનોહર આકૃતિ છે.

J 258 એક અખંડિત આયાગપટ્ટ મનોહર પત્થર પર આલેખેલ છે જેને ભુના સમયમાં શ્રાવકો ઘરમાં પૂજા માટે રાખતા. વચમાં સુંદર જિનમૂર્તિ છે અને આબુ-બાબુ સુંદર કોતરણી છે. આવી રીતે J 249, J 250 માં પણ સુંદર આયાગપટ્ટ છે.

J 949 કાઉરસગ્ગ ધ્યાનમાં ઉભેલી મનોહર જિનમૂર્તિ છે. તેમાંય તેના લંગોટની રચના બહુ જ ધ્યાન ખેંચે છે.

J 776 આ પણ સુંદર, લંગોટબદ્ધ કાઉરસગ્ગ ધ્યાનમાં લયલીન જિનમૂર્તિ છે. તેમ જ તેની ઉપર પણ એક નાની રમ્ય જિનમૂર્તિ છે.

J 16 રાજ કનિષ્કના સમયની આ બહુ જ મનોહર મૂર્તિ છે.

J 1 એક જૈન આર્યાની એક ગોળ પત્થરમાં આજેખેલી આકૃતિ છે, પરન્તુ ઘણા કાળથી જમીનમાં રહેવાથી બહુ જ ઘસારા ગયેલ છે અને તેથી સ્પષ્ટ આકૃતિઓ જણાતી નથી, પરન્તુ બહુ જ ધારીને જોવાથી દેવનું પૂજન કરતી દેવીઓ અને પાસે જ ઉભેલી આર્યાકાઓ જણાય છે. પછી તેા વિશેષ શોધ થવાથી જણાય તે ખરું.

J 24 આમાં એક સરસ્વતી દેવીની બહુ જ મનોહર આકૃતિ છે...વાહિની આ દેવીની મૂર્તિ જોઈ હૃદય બહુ જ આનંદિત થાય છે. કયા સરસ્વતી ઉપાસકે આ વાગ્દેવીની અર્ચના નથી કરી ? પણ આ મૂર્તિ જોતાં હૃદયમાં તરત જ ભકિતભાવના જગૃત થાય છે અને તેના કૃપાકટાક્ષ મેળવવા મન લલચાય છે.

J 35 કુશાન કાલીન મનોહર મૂર્તિ છે.

E 9 રાજ હવિષ્કના સમયની મૂર્તિ અને શિલાલેખ છે.

J 34 કુશાન કાલીન મનોહર મૂર્તિ છે જેમાં સં ૯૩ નો ઉલ્લેખ છે.

J 27 કુશાન કાલીન મનોહર મૂર્તિ છે જેમાં સં ૯૨ નો ઉલ્લેખ છે.

૧૯૬૨

લખનૌ મ્યુઝીયમની જૈનમૂર્તિઓ

૪૧૭

J 26 કુશાન કાલીન મનોહર મૂર્તિ છે જેમાં સં૬૦ નો ઉલ્લેખ છે.

J 2 ભગવાન મહાવીરની મનોહર પ્રાચીન પાદુકા છે. લગભગ ૧થી ૪૦ સુધીના નંબરોમાં કુશાન અને કનિક્ક કાલીન મૂર્તિઓ છે.

J 777 નેમનાથ ભગવાનની સુંદર મૂર્તિ છે. ગાદીમાં સુંદર નકશીકામ ખાસ જેવા યોગ્ય છે.

આ સિવાય બહારના વરન્ડાની આકૃતિઓ પણ બહુ જ મનોહર છે. જેમાં ચોવીસ વટા સહિતની શ્રી આદિનાથ પ્રભુની સુંદર મૂર્તિ છે. તેમાં મનોહર કારણીવાળું પરિકર, સુંદર વ્રજલ લાંછન અને શાસન દેવી આજેખેલ છે.

એક પત્થર કે જેનો નંબર મને ન જડ્યો તેમાં ભગવાન મહાવીરનો જન્મોત્સવ દેવતાઓ આનંદથી ઉજવે છે તેનું દૃશ્ય છે.

સુંદર આરીક નકશીથી ભરેલા મંદિરના સ્થંભો અને તેમાંય સિંહાસનના પાયાની કારણીમાં તો શિલ્પકારે પોતાનું જીવન રેડ્યું હોય તેમ લાગે છે. કોઈ પણ કલા વર્ષોની આરાધના સિવાય સિદ્ધિ નથી થતી—પરન્તુ તે માટે અથાગ પરિશ્રમ, અપૂર્વ ત્યાગ અને ઉન્નત જીવન જોઈએ. આમાં એવા જ શિલ્પકારે પોતાની તપસ્યાની સિદ્ધિ અહીં કરી છે એમ લાગે છે.

આ સિવાય બીજી પણ ઘણી નોંધ મારી પાસે છે. ઘણા નંબરો નોંધેલા છે. પરન્તુ લંબાણના ભયથી તે બધા નંબરોની વિગત નથી આપી. આ ઉપરથી ભૂતપૂર્વ ગૌરવશીલ જૈન જીવનની આપણને ઝાંખો થાય છે. આથી વીતરાગ પ્રભુ ઉપરના ભક્તિ-ભર્યા હૃદયો અને તેમની સ્થિતિનો કંઈક ખ્યાલ જરૂર આપણને આવશે.

આવતો અંક વી. પી.

જેઓ “શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ”ના પ્રથમ અંકથી ગ્રાહક થયા છે તેઓનું લવાજમ આ અંકે પૂર્ણ થાય છે, એટલા માટે બીજા વર્ષનો પ્રથમ અંક બહાર પડે તે પહેલાં એટલે મોડામાં મોડું આવતી શ્રાવણ સુદી ત્રીજ પહેલાં જેઓની તરફથી કોઈ પણ જાતની સૂચના અથવા માસિકના એક વર્ષના લવાજમના રૂ. ૨) અંકે રૂપીયા બે મનીઓઈરદ્વારા નહિ મળે તેઓને આવતો અંક વી. પી. કરીને મોકલવામાં આવશે.

ટપાલ ખર્ચના ચાર આના બચાવવા હોય તેમણે મની-ઓઈરથી પૈસા મોકલી આપવા.

क्षपणक

लेखक:— श्रीमान् अक्षयवट मिश्र

भारत के प्राचीन सम्राट् महादानी उज्जयिनीपति महाराज विक्रमादित्य का नाम सभी जानते हैं। उन्होंने भारत के अतिरिक्त भारत के समीपवर्ती अन्यान्य देशों पर भी अपने प्रखर प्रताप का प्रभाव डाला था। विक्रमादित्य ने बहुत परिश्रम और धनव्यय से भारत के लुप्त तीर्थों का जीर्णोद्धार तथा पुनरुज्जीवन किया। यदि वे इस काम को न करते तो भारत के कितने तीर्थोंका पता भी न लगता। वे बड़े गुणानुरागी थे। उन्होंने अपनी सभा में बड़े बड़े विद्वानों को आश्रय दिया था। वे साधारण विद्वान न थे। उनका नाम समस्त भारतवर्षीय जन जानते हैं। उनकी सभा के विद्वानों में नव विद्वान बड़े दिलक्षण थे। इसलिये वे 'नवरत्न' कहलाते थे। उनमें कालिदास शिरोमणी थे। अमरकोष के प्रणेता अमरसिंह, पंचसिद्धान्तिका-दि ग्रंथों के निर्माता प्रसिद्ध ज्योतिषी ब्राह्मिहिर, घटकर्पर काव्य के रचयिता घटकर्पर आदि विद्वानों को सभी लोग थोडाबहुत अवश्य जानते हैं। किंतु क्षपणक को बहुत ही कम लोग जातवे होंगे कि वे कौन थे और उन्होंने कौन कौन से कार्य किये। इसलिये उनके विषय में दो चार बातें लिखना अवश्य रुचिकर होगा।

क्षपणक जैनमतावलंबी थे। वे श्वेतांबर संप्रदाय के साधु थे। क्षपणक शब्द का अर्थ है संन्यासी। उनका नाम क्षपणक न था बल्कि उनकी उपाधी मात्र थी। उनका नाम था—सिद्धसेन दिवाकर। उनका जन्म गुजरात में हुआ था। विद्या सीखने के लिये वे उज्जयिनी आये। उनके गुरु का नाम था "वृद्धिवादिस्मूरि"। जिस समय सिद्धसेन दिवाकर ने जैन संप्रदाय में प्रवेश किया उसके पहिले उनका नाम कुमुदचंद्र था, उन्होंने अनेक स्तोत्रों की रचना की। उन स्तोत्र—समूहों का नाम उन्होंने "कल्याणमन्दिरस्तव" रक्खा^१। सुनने में आता है कि एक दिन उज्जयिनी में महाकाल के सामने वे 'कल्याणमन्दिरस्तव' का पाठ करने लगे। उस स्तोत्र के प्रभाव से महाकाल के मन्दिर में जैन तीर्थंकर पार्वनाथ की मूर्ति अचानक ही प्रकट हो गई और शिवमूर्ति खंड—खंड हो गई। इस घटना का समाचार सुनकर महाराज विक्रमादित्य आश्चर्य में डूब गये। उन्होंने सिद्धसेन दिवाकर से जैनधर्म का महात्म्य सुना और उन्हींसे जैनधर्म की दीक्षा भी ली। जैसे अशोक जैनधर्म के प्रष्टपोषक थे वैसे ही विक्रमादित्य भी जैनधर्म के प्रष्टपोषक हुये। इसी कारण

१. "कल्याणमन्दिरस्तव" स्तोत्रसमूहों का नाम नहीं है किन्तु एक स्तोत्र—विशेष का नाम है।

विक्रमादित्य की सभा में जिस प्रतिष्ठा के साथ कालिदास आदि वैदिक धर्मावलंबी विद्वान रहते थे उसी प्रतिष्ठा के साथ अमरसिंह आदि बौद्ध धर्मावलंबी विद्वान भी रहते थे । सिद्धसेन दिवाकर ने भी विक्रमादित्य की प्रतिष्ठित सभा में प्रवेश किया और क्रमशः उनकी नवरत्नों में गिन्ती होगई ।

जैन ग्रन्थों के मत से महावीर (जैनों के अन्तिम तीर्थंकर) की निर्वाणप्राप्ति के ४६७ वर्ष बाद क्राईस्ट के ५७ वर्ष पूर्व क्षपणक उज्जयिनी में विद्यमान थे । उनके बनाये जितने ग्रन्थ इस समय मिलते हैं उनमें सम्मतितर्क सूत्र और न्यायावतार प्रधान हैं । ये दोनों ग्रन्थ न्यायशास्त्र के हैं । न्यायवतार को यदि हम विशुद्ध जैन न्याय का प्रथम ग्रन्थ कहें तो भी अत्युक्ति न होगी । इसमें केवल ३२ ही श्लोक हैं किन्तु इतने ही श्लोकों में जैन न्यायशास्त्र का विवरण संक्षेप रूप से भलीभांति हो जाता है । पूर्वोक्त ग्रन्थ में प्रत्यक्ष, अनुमान और शब्द तथा नय और स्याद्वाद का वर्णन है । अनुमान और अनुमान के दोष समूह ऐसी योग्यता से और किसी दार्शनिक ने नहीं लिखे । ग्रन्थ का प्रथम श्लोक यह है—

प्रमाणं स्वपराभासि, ज्ञानं बाधविवर्जितम् ।

प्रत्यक्षं च परोक्षं च, द्विधाज्ञेयविनिश्चयात् ॥

जो बाध-रहित ज्ञान अपने और दूसरों को प्रकाशित करे उसीका नाम प्रमाण है । ज्ञेय पदार्थ-समूह दो प्रकार से निश्चित होता है । इसलिए प्रमाण भी दो प्रकार के होते हैं: प्रत्यक्ष और परोक्ष । ग्रन्थ का अन्तिम श्लोक यह है :—

प्रमाणादिव्यवस्थेय-मनादिनिधनात्मिका ।

सर्वसंव्यवहर्तृणां, प्रसिद्धापि प्रकीर्त्तिता ॥

यह प्रमाणादि व्यवस्था अनादि काल से चली आती है और अनंत काल तक चलती रहेगी । उसका व्यवहार सभी लोग करते आये हैं । यह कोई नई बात नहीं है । विक्रम संवत् ११५९ अर्थात् ११०२ ईस्वी में चन्द्रप्रभमूरि नामक एक जैन दार्शनिक हो गये हैं । उन्होंने न्यायावतार की एक विशद टीका लिखी है जिसका नाम न्यायावतार-विवृति है । उनके बनाये दो ग्रन्थ और भी मिलते हैं जिनके नाम दर्शनशुद्धि और प्रमेय-रत्नकोष हैं ।

कुछ दिन हुये श्री सतीशचन्द्र विद्याभूषण ने अपने जैन मित्रों की सहायता से न्यायावतार की एक अति प्राचीन हस्त लिखित पुरतक दक्षिण से मंगाई है । उसका अध्ययन अवलोकन करके उसके विषय में बहुत सी बातें लिखी हैं । [पीछे देखो]

सरस्वती - पूजा अने जेने

लेखक-श्री साराभाई भण्डालाल नवाथ
(आर्किथोलोजिकल डीपार्टमेंट, वडोदरा)

(गतांकीची साधु)

प्राचीन जैन साहित्यमां भणी आवता देवी सरस्वतीनां स्वरूपोनी तथा उल्लेखोनी यथा आ भासिकना अंकांमां हुं करी गयो छुं, परंतु आजना ऐतिहासिक युगमां प्राचीन विद्यमान भूर्तिओ, शिवालेषो तथा यित्रो वधारे प्रमाणिक गणना होवाथी तेनो किञ्चित् निर्देश करवानुं हुं मारा गया अंकां लेखमां वाचकोने वचन आपी चूकचो छुं. आ हुंका लेखमां वर्तमानकाक्षीन यथा उल्लेखो आपवानो दावो हुं करतो नथी, पणु मारी गणमां जे जे उल्लेखो आव्या छे तेनो ज निर्देश में करेवो छे. आ लेखनुं परेणुं महत्त्व तो त्यारे ज समग्रय के न्यारे वर्णननी साथे साथे तेनां यित्रो आपवाभां आवे, परंतु पत्रना संख्याकओमे ते अर्थनो ओज्जे उठाववानी छिछा नही दर्शाववाथी यित्रो सिवायनुं ज विवेचन आपवानुं में योग्य धायुं छे :

आ वर्णनाने में जे विभागमां वहेंची नाण्यां छे : १ विभागमां भूर्तिओ तथा २ विभागमां प्राचीन ताडपत्रनां तथा कागण उपरनां यित्रो.

['क्षपणक' का अनुसंधान]

जिस समय (१९५३ से १९५६ विक्रमाब्द तक) मैं मालवा के प्रसिद्ध जैन साधु श्रीमद्भट्टारक विजयरजेन्द्रसूरि का आश्रित होकर जैन ग्रन्थों का अवलोकन करता था उस समय संमत्तिर्क सूत्र की एक अति प्राचीन हस्त लिखित पुस्तक मैंने भी देखी थी । उसके अक्षरों और मात्राओं के रूप आधुनिक देवनागरी अक्षरों से बहुत विभिन्न थे । कागद का रंग भी बहुत मट मैला था । उस पुस्तक को २५०) ढाई सौ रुपये देकर विजयरजेन्द्र-सूरिने एक साधु से खरीदा था । और वे उसे बहुत यत्न के साथ रखते थे । *

—सरस्वती, भाग-१७, खंड-२, अंक-३, पृष्ठ-१३८ से उद्धृत

* यह लेख महामहोपाध्याय डाक्टर सतीशचन्द्र आचार्य विद्याभूषण, एम० ए०, पी० एच० डी० के एक लेख के आधार पर लिखा गया है ।—लेखक ।

વિભાગ ૧ મૂર્તિઓ :—

સરસ્વતી દેવીની આજસુધીમાં મળી આવેલી કોઈ પણ સંપ્રદાયની મૂર્તિઓમાં સૌથી પ્રાચીનમાં પ્રાચીન મૂર્તિ જૈન શ્વેતાચર સંપ્રદાયની મથુરાના કંકાલી ટીલામાંથી લેખ સહિતની મલી આવેલી છે.

મૂર્તિ ૧. આ મૂર્તિની પ્રતિકૃતિ માટે ઈ. સ. ૧૯૦૧ માં પ્રસિદ્ધ થયેલા અને પુરાતત્ત્વવિદ્ વીન્સેન્ટ સ્મીથદ્વારા સંપાદિત 'The Jain Stupa of Mathura' નામના પુસ્તકના પાના ૫૬ ની સામે પ્લેઇટ નંબર ૯૯ ઉપરનું ચિત્ર જુઓ. અને એની એકકના લેખની નકલ એપિગ્રાફીયા ઇન્ડીકાના પહેલા વોલ્યુમના પાના ૩૯૧ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયેલી છે જે અક્ષરશઃ આ પ્રમાણે છે :—

- 1 [સિદ્] ધમ્ સવ ૫૪ હેમંતમાસે ચતુર્થે ૪ દિવસે ૧૦ અ-
- 2 સ્ય પુર્વાયાં કોઢિયાતો [ગ]ળાતો સ્થાનિ [ય]તો કુળાતો
- ૩ વૈરાતો શાસ્વાતો શ્રોગૃહ [િ]તો સંમોગાતો વાચકસ્યાર્ય-
- 4 [હ]સ્તહસ્તિસ્ય શિષ્યો ગગિસ્ય આર્યમાઘહસ્તિસ્ય શ્રદ્ધચરો વાચકસ્ય અ[િ]-
- 5 ર્યદેવસ્ય નિર્વર્ત્તને ગાવસ્ય સીહપુત્તસ્ય લોહિક્કારુકસ્ય દાનં
- 6 સર્વસત્વાનાં હિતમુસ્વા એકસરસ્વતી પ્રતિષ્ઠાવિતા અવતલે રજ્ઞાન[ત્તન]ો
- 7 મે [ા]

આ સરસ્વતી દેવીની મૂર્તિને એ હાથ છે. જેમાંને જમણા હાથ કાંડા ઉપરથી ખંડિત થયેલો છે, તેની સાથે તેણીના હાથમાં પકડેલી વસ્તુ પણ નાશ પામેલી છે, બ્યારે ડાબા હાથમાં તેણીએ પુસ્તક પકડેલું દેખાય છે. વળી તેણીને, બંને પગ ઉભા રાખીને બેઠેલી શિલ્પીએ કલ્પી છે. આ મૂર્તિ, આજના કેટલાક વિદ્વાનો જે એમ દાવો કરે છે કે જૈનદર્શનમાં દેવદેવીઓની મૂર્તિપૂજા ઔદ્ધમના અનુકરણરૂપે અને તેની એક શાખા મહાયાનવાદના અસ્તિત્વ પછી દાખલ થઈ છે તે વાતને નિર્મૂળ ઠરાવવાના એક પ્રયત્ન સાધનરૂપ છે.

અગ્નયણીની વાત તો એ છે કે ડો. ત્રિલુવનદાસ લહેરચંદ શાહ જેવા ઇતિહાસના વિષયમાં રસ લેનાર મહાશય પોતાના 'પ્રાચીન ભારતવર્ષ' નામના ગ્રંથના પહેલા ભાગના મુખચિત્ર તરીકે આ સરસ્વતીની મૂર્તિને કલ્પિત ભસ્તક અને જમણા હાથમાં માળા સહિત રજુ કરે છે અને એ રીતે ઇતિહાસને મહાન અન્યાય આપે છે. કોઈ પણ સુન્ન માણસ સમજી શકશે કે આજથી લગભગ ઓગણીસ સો વર્ષ પહેલાંની પ્રાચીન મૂર્તિની સાથે ઓગણીસ સો વર્ષ પછી કલ્પિત અવયવો જોડી દર્ષને તે મૂર્તિને પ્રાચીન તરીકે રજુ કરવાનું સાહસ ઇતિહાસજ્ઞ તો ન જ કરી શકે. જો કે હું મારા હાલના અભ્યાસ દરમ્યાન ઉપરના લેખની નકલમાં પણ કેટલીક ભૂલો જોઈ શક્યો છું, પરંતુ તેની ચર્ચાનો અત્રે પ્રસંગ નહીં હોવાથી તે ચર્ચાને હાલમાં ભવિષ્ય ઉપર મુલતવી રાખું છું.

મૂર્તિ ૨. બિકાનેર નજદીક પાલ્ટા (Palta) નામના ગામના જિનમંદિરમાં લગભગ અગીઆરમા સૈકાના સમય દરમ્યાનની ઉભી માનુષિઆકાર (Life size) ની સરસ્વતી દેવીની સુંદર મૂર્તિ છે. જેની પ્રતિકૃતિ ઇ. સ. ૧૯૩૨માં પ્રસિદ્ધ થએલ ' Malavia Commemoration Volum' ના પૃષ્ઠ ૨૯૩ ની સામેની ચિત્ર પ્લેટમાં છાપવામાં આવી છે.

આ મૂર્તિને ચાર હાથ છે. ઉપરના જમણા હાથમાં કમલનું કુલ છે અને ડાબા હાથમાં પુસ્તક પકડેલું છે તથા તેણીના નીચેના જમણા હાથમાં (અક્ષસૂત્ર) માળા તથા ડાબા હાથમાં કમંડળુ (પાણી ભરવાનું વાસણ) છે. વળી તેણીના મસ્તકના ભાગમાં જિનેશ્વરદેવની પદ્માસનસ્થ મૂર્તિ બિરાજમાન છે. તેણીના અંગોપાંગની પ્રમાણબદ્ધતા તથા તેના ચહેરાની હસમુખી શાંત અને મૃદુતાભરી રજુઆત, તેણીનાં ગળાનાં, હાથનાં તથા પગનાં આભૂષણો એવાં તે સ્પષ્ટ રીતે કારીગરે ઘડ્યાં છે કે જેનારને એમ જ લાગે કે જાણે મારી સામે સાક્ષાત્ સરસ્વતી માતા ઉભેલાં છે. તેણીના મસ્તકની પાછળ આભામંડળ તથા આળુબાળુ બે ગંધર્વો હાથમાં, કુલની માળા લઈને આવતા, શિલ્પીએ બહુ જ ચતુરાઈથી રજુ કર્યાં છે. તેણીના બંને પગની બાજુમાં બે સ્ત્રીઓ હાથમાં વીણા પકડીને ઉભેલી છે અને ઠેક પગના તળીઆ પાસે જમણી બાજુ એક પુરુષ અને ડાબી બાજુ એક સ્ત્રી બંને હાથની અંજલિ જેડીને સ્તુતિ કરતાં શિલ્પીએ રજુ કરેલાં છે. મારી માન્યતા પ્રમાણે ઘણું કરીને આ બંને સ્ત્રી-પુરુષ તે બીજાં કોઈ નહિ પણ આ ભવ્યમૂર્તિના ઘડાવનાર અને પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર પતિપત્ની જ હોવાં જોઈએ. પગની નીચેના ભાગમાં હંસનું વાહન સ્પષ્ટ કોતરેલું છે.

મૂર્તિ ૩. સરસ્વતીની એક ઉભી મૂર્તિ પાવાગઢના ડુંગર ઉપર પહેલાં હયાતી ધરાવતાં શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયનાં જિનમંદિરોના ભગ્નાવશેષોમાંથી છુટી પડેલી હાલમાં ત્યાં બંધાયેલા નવા મહાદેવના મંદિરની દિવાલમાં જડી દેવામાં આવી છે, જેનો ફોટોગ્રાફ હાલમાં મારી પાસે છે. આ મૂર્તિના અવયવોની રચના વગેરે જેતાં આ મૂર્તિ પણ લગભગ અગીઆરમી સદીની હોય તેવી લાગે છે. આ મૂર્તિની આળુબાળુ બે સરસ્વતી ભકતો તેણીના પગની પાસે સ્તુતિ કરતા ઉભા છે. ડાબી બાજુ તેણીનું વાહન હંસ પણ શિલ્પીએ રજુ કરેલ છે. તેણીને ચાર હાથ છે. ઉપરના જમણા હાથમાં વીણા અને ડાબા હાથમાં પુસ્તક છે તથા નીચેના જમણા હાથમાં માળા અને ડાબા હાથમાં કમંડળુ છે. આ મૂર્તિ ખારા પથ્થરની છે છતાં તેના અવયવો વગેરે બહુ જ ભવ્ય અને આકર્ષક છે જેને બે ઘડી જેવાનું મન થઈ આવે. આવા તે કેટલાય પ્રાચીન જૈનમંદિરોના અવશેષો જગોજગોએ રખડતા મલી આવે છે. શું જૈન કોમના શ્રીમાનો ધારે તેો અમદાવાદ જેવી જૈનપુરીમાં એક જૈન મ્યુઝીયમ ન બનાવી શકે ?

મૂર્તિ. ૪-૫ અજમેરના મ્યુઝીયમના જૈન વિભાગમાં સરસ્વતીની બે મૂર્તિઓ વિ. સં. ૧૨૫૪ ના લેખવાળી છે, આ બંને મૂર્તિઓને ચાર હાથ છે, તે પૈકી ઉપરના જમણા હાથમાં કમળ અને ડાબા હાથમાં વીણા છે તથા નીચેના જમણા હાથમાં (અક્ષસૂત્ર) માળા અને ડાબા હાથમાં પુસ્તક છે. બંને મૂર્તિના મસ્તક

૧૯૯૨

સરસ્વતી-પૂજા અને જૈનો

૪૨૩

ઉપર જિનેશ્વર દેવની મૂર્તિ પકાસને ધિરાજમાન છે. વધુ માહિતી માટે જૂઓ તા. ૩૧-૫-૩૬ નો 'જૈન' પત્રનો અંક.

મૂર્તિ ૬. મારવાડના અન્ગરી ગામમાં મહાવીર સ્વામીના જિનમંદિરની ભમતીમાં, મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામીની બરાબર પાછળની બાજુમાં સરસ્વતીની એક ઉભી મૂર્તિ છે, જેની નીચે વિ. સં. ૧૨૬૯ ની સાલનો લેખ છે. તેણીના સ્વરૂપવર્ણન માટે 'શ્રી જૈન સ્તવ પ્રકાશ' ના વૈશાખ માસના અંકમાં ચાલુ લેખમાં મેં છપાવરાવેલો મુનિશ્રી શાંતિકુશલનો બનાવેલો શારદા છન્દ જૂઓ. આ મૂર્તિ માટે પારંપરિક માન્યતા એવી છે કે કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિએ આ મૂર્તિનું ધ્યાન ધર્યું હતું અને સરસ્વતીની સાધના પણ અહીંયાં કરી હતી, પરંતુ તેઓશ્રીનું મૃત્યુ વિ. સં. ૧૨૩૦ માં થયું હતું જ્યારે આ મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા તેઓશ્રીના સ્વર્ગારોહણ બાદ ૩૯ વર્ષે થયાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. વિદ્વાનો આ બાબતમાં વધુ પ્રકાશ પાડે!

મૂર્તિ ૭. બોયણીતીર્થની પાસે આવેલા રાંતેજ ગામના જિનમંદિરની ભમતીમાં વિ. સં. ૧૩૦૯ની સાલના લેખવાળી દેવી સરસ્વતીની એક ખંડિત મૂર્તિ વિદ્યમાન છે.

મૂર્તિ ૮. પાટણના પંચાસરા પાર્શ્વનાથના દેરાસરના કમ્પાઉન્ડમાં સામેના દેરાસરમાં ડાબા હાથ તરફ આવેલા ગોખલામાં પીળા પાષાણની સરસ્વતી દેવીની વિ. સં. ૧૪૪૦ ના નીચે મુજબના લેખવાળી એક મૂર્તિ છે. જેના લેખની નકલ મુનિમહારાજ શ્રીપુણ્યવિજયજીએ મને ઉતારીને મોકલાવી હતી જે અક્ષરશઃ આ પ્રમાણે છે :-

સંવત્ ૧૪૪૦ વર્ષે પૌ(પૌ)ષ સુદિ ૧૨ વુ(૦) શ્રી મહાયરીયગણે (જ્ઞે) ઉપકેશજ્ઞા. ૫ શ્રી મહસી માં મીગલદે સુત દેપાલેન માયા (યા) સોષલદે સુત સેગા જયસિંહેવરાજે સહિતેન શારદામૂર્તિઃ કારિતા પ્ર૦ શ્રી સિદ્ધસૂરિમિઃ ॥ શ્રીઃ ॥

આ મૂર્તિને પણ ચાર હાથ છે. તેણીના ઉપરના જમણા હાથમાં વીણા અને ડાબા હાથમાં કમલ છે તથા નીચેના જમણા હાથમાં માલા છે અને ડાબા હાથમાં પુસ્તક છે. મૂર્તિના ડાબા પડખે તેણીનું વાહન હંસ છે, વળી ઉપર્યુક્ત લેખમાં ઉલ્લેખાએલા દેપાલ, જયસિંહ અને દેવરાજની પ્રતિકૃતિઓ પણ બે બાજુમાં શિલ્પીએ રચી કરેલી છે, તે દરેક પ્રતિકૃતિની નીચે નામ છે.

મૂર્તિ ૯. શત્રુજય પર્વતની તળેટીમાં ડુંગર ચઢતાં જમણી બાજુની બીણામાં સરસ્વતીની એક નાની ગુફા છે જેમાં સરસ્વતીની મૂર્તિ કારેલી છે. તેમાં તેણી હંસ ઉપર બેઠેલી છે અને બે હાથે વીણા પકડેલી છે અને બીજા બે હાથમાં ઘણું કરીને પુસ્તક અને માલા છે. આ મૂર્તિની નીચે લેખ વગેરે નહીં હોવાથી અને તેના ઉપર લેખ ઘણીવાર થઈ ગએલ હોવાથી તેના સમયની કલ્પના કરવી ઘણી મુશ્કેલ છે.

મૂર્તિ ૧૦. અમદાવાદના ઝવેરીવાડના અજિતનાથ ભગવાનના દેરાસરની ભમતિમાં ગોખલામાં સરસ્વતીની સફેદ પાષાણની સુંદર મૂર્તિ છે. તેણીને ચાર હાથ છે. ઉપરના જમણા હાથમાં કમલ અને ડાબા હાથમાં વીણા તથા નીચેના જમણા હાથમાં માળા અને ડાબા હાથમાં પુસ્તક છે. આસન કમલનું છે તથા બંને બાજુ એકેક હંસની આકૃતિ શિલ્પીએ રચી કરેલી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. (અપૂર્ણ)

પુરાતન ઇતિહાસ અને સ્થાપત્ય

(૧) પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ (૧૭ લેખો) ^૧

સંપાદક:-
મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજી

(૧૯)^૨

સંવત્ ૧૨૯૪ વર્ષે શ્રીમાલો(લી)ય શ્રેઠ વીસલસુત નાગદેવસ્તપુત્રા દેલ્હા સલક્ષણ જ્ઞાપાલ્યા: જ્ઞાંપાપુત્રો વીજાકસ્તેન દેવડસહિતેન પિતૃજ્ઞાંપાશ્રેયોર્થે શ્રીજાવાલિપુરીય શ્રી મહાવીરજિનચૈવ્યે કરોદિ કારિતા : શુભં ભવતુ

સંવત્ ૧૩૯૪ માં, શ્રીમાલો(લી)ય શેઠ વીસલના પુત્ર નાગદેવના પુત્રો દેલ્હા ૧, સલક્ષણ ૨, જાંપા ૩. તેમાંના જાંપાના પુત્ર, પોતાના નાના ભાઈ દેવડથી યુક્ત વીસલે પોતાના પિતા જાંપાના કલ્યાણ માટે શ્રીજાવાલિપુર-જલોરના શ્રીમહાવીરસ્વામીના જિનાલયમાં કરોદિ ! (કદાચ કમાન-પત્થરનું તોરણ હોય ?) કરાવી.

(૨૦)

સંવત્ ૧૬૮૩ વર્ષે આસા(ષા)ડ વદિ ૪ ગુરો । મહ્નોત્રગોત્ર (ત્રે) । ગ. (ઠ.) જમલ માં સરૂપદે સમ(કારા)પિત(તં) । શ્રીસુપાર્શ્વિવિંબં । પ્રતિષ્ઠિત(ષિતં) તપાગચ્છે મં

સંવત્ ૧૬૮૩ ના અષાડ વદિ ૪ ને ગુરુવારે, મહ્ણોત્ર ગોત્રવાળા કક્કુર (જગીરદાર) જમલની ભાયાં સરૂપદેએ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભં તું બિંબ ભરાવ્યું અને તેની પ્રતિષ્ઠા તપાગચ્છના ભદારક (શ્રી વિજયદેવસૂરિજીએ) કરી છે.

(૨૧)

સં ૧૬૮૩ વં શ્રીઅજિતવિવ(વિંબં) પ્રં તં મં શ્રીવિજયદેવસૂરિમિ:

શ્રીઅજિતનાથ જિનબિંબની સં. ૧૬૮૩માં તપાગચ્છીય ભદારક શ્રી વિજયદેવ-સૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

૧ “ પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ” નામની લેખમાળાના આ પાંચમા ભાગમાં આપેલા ૧૭ મૂળ સંસ્કૃત શિલાલેખો પૂન્યપાદ શ્રીમાન પ્રવર્તકજી શ્રીકાંતિવિજયજી મહારાજની કૃપાથી પ્રાપ્ત થયા છે.

૨ નંબર ૧૯ નો શિલાલેખ જલોર (મારવાડ)ના કીલ્લા ઉપરના શ્રીમહાવીર સ્વામીના મંદિરનો છે. સ્તંભ અથવા તોરણ ઉપર ખોદેલો હશે, એમ જણાય છે. નંબર ૨૦, ૨૧, ૨૨ ના લેખો એ જ મંદિરની પૂર્વાભિમુખ તથા ઉત્તરાભિમુખ જિનમૂર્તિઓ ઉપર અને નં. ૨૩ માં આપેલા અક્ષરો એ જ મંદિરના ઉપરના માળની જિનમૂર્તિઓ પર ખોદેલા છે.

૧૯૯૨

પુરાતન ઇતિહાસ અને સ્થાપત્ય

૪૨૫

(૨૨)

સં૦ ૧૬૮૩ વર્ષે આ [૦] વ૦ ૪ ગુરૌ શ્ર૦ (શ્રે૦) લઠાંક શ્રેમાણઅવિ(?)
પ્ર [૦] આ [૦] વિજયદેવસૂરિભિ:

સં. ૧૬૮૩ના અપાડ વદિ ૪ ને ગુરુવારે, શેઠ લઠાંક (?) ના શ્રેય માટે માણેકે
ખિંબ (?) ભરાયું, અને તેની તપાગચ્છીય આચાર્ય શ્રી વિજયદેવસૂરિભ્યઃ^૩
પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૨૩)

સુવિધિનાથ

અરનાથ

શંભવનાથ

(૨૪)^૪

સંવત્ ૧૨૧૩ માદ્રપદ સુદિ ૪ મંગલદિને શ્રી દંડનાયક વૈજલ્લદેવરાજ્યે
શ્રીવંસગર્ત્તીયરાગત (?) ...મહણસીહ મુક્તિવંસંહુવાટ (?) મધ્યાત્ । શ્રીમહાવીરદેવ(વાય)
વર્ષે પ્રતિ દ્રામ ૪ રવાજસુળે (?) દત્તા: જ(ય)સ્ય ભૂમિ [:] તસ્ય તદા મલ (ફલમ્) ॥
સે૦ રાયપાલ સુતુ(ત) રાવરાજ મહાજન રક્ષપાલ વિનાગિયસ્ય સિંહિ ॥

સંવત્ ૧૨૧૩ ના ભાદરવા શુદિ ૪ ને મંગળવારને દિવસે, શ્રી દંડનાયક
વૈજલ્લદેવના^૫ રાજ્યમાં (એ જ વંશના-પિતરાઈ રાવણ ?) મહાસિંહે પોતાના
ભોગવટાના ઉવાટ (અરટ-રેંટ)ની ઉપજમાંથી; શેઠ રાયપાલના પુત્ર રાવરાજ તથા
રક્ષપાલ વિનાશિયના આગ્રહથી-કહેવાથી કાયમને માટે દર વર્ષે ચાર ચાર દ્રામ
આપવાનું કબુલ કર્યું છે.

૩ શ્રી વિજયદેવસૂરિભ્યઃ, જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિભ્યઃના શિષ્ય શ્રીવિજય-
સેનસૂરિભ્યઃના પટ્ટધર શિષ્ય થાય છે.

૪ આ લેખ ધાણેરાવ (મારવાડ) નો છે. કદાચ ત્યાંના શ્રી મહાવીરસ્વામીના
મંદિરનો હશે.

૫ ગામ ભાટુંડ (મારવાડ)માંથી મળેલા, વ્યાહણો સંબંધીના, વિ. સં. ૧૨૧૦
જેઠ શુદિ ૬ને ગુરુવારના એક લેખમાં “ગુજરાતના મહારાજાધિરાજ શ્રી કુમાર-
પાલદેવના ચરણકમળોની સેવા કરનાર, શ્રીનાડોલ (નડૂલ) દેશને ભોગવતો મહાપ્રયંડ
દંડનાયક શ્રી વૈજક :” વગેરે લખ્યું છે. તે અને આ, બંને લેખોની મિતિ લગભગ
સમકાલીન તેમ જ બંને લેખો એ જ પ્રદેશના ગામોના હોવાથી નાડોલનો મહાપ્રયંડ
દંડનાયક વૈજક, એ જ આ લેખનો દંડનાયક વૈજલ્લદેવ હશે, એમ જણાય છે.

૪૨૬

શ્રી જીન સત્ય પ્રકાશ

અષાઠ

(૨૫)૬

.....૧.....ષમ

.....ળજિન

.....ભવતરં

.....(સંવ)ત ૧૦૧૭

(૨૬)

સંવત(ત) ૧૨૦૩ વૈશાખ સુદિ ૧૨ સોમદિને શ્રીમહંત (૧) સૂરિભિઃ
પ્રતિષ્ઠિત : સમસ્ત.....

સંવત ૧૨૦૩ ના વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૨ને સોમવારના દિવસે, નાણાના શ્રી મહાવીર-
સ્વામીના મંદિરના સભામંડપમાં સમસ્તસથે કરાવેલી કોષ્ટ ઝીજની શ્રી મહંત (૧)
સૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૨૭)

સં૦ ૧૫૦૬ વર્ષે માઘવદિ ૧૧ સા૦ દૂદા વીરમ મહિપાલ લહરાજ.....

(૨૮)

સં[૦]૧૪૨૯ માહવદિ ૭ ચંદ્રે શ્રીવિદ્યાધરગન્ધે મોઢજા૦ ઠ૦ રત્ન ઠ૦
અર્જુન ઠ૦તિહુણા સુત્રુ(ત)મોવૂ(પ)દેવ શ્રેયસે ભ્રાતૃ રાહાકેન શ્રીપાર્શ્વપંચતીર્થી કા૦ પ્ર૦
શ્રોડદ૦(ય)દેવસૂરિભિઃ

સંવત ૧૪૨૯ના માહ વદિ ૭ ને સોમવારે શ્રી વિદ્યાધરગન્ધીય, મોઢ જાતિના
કકકુર (ગંગીદાર) રત્ન, ઠ. અર્જુન ઠ. તિહુણા; પુત્ર ભોપદેવના કલ્યાણ માટે તેના
ભાઈ રાહાએ શ્રી પાર્શ્વનાથ મૂળનાયક યુક્ત ધાતુની પંચતીર્થી કરાવી અને તેની શ્રી
ઉદયદેવસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૨૯)૦

સંવત ૧૬૩૦ વરષિ દર્દશાશ્વવદિ ૮ દિને શ્રીવહલાપ્રામે ઉસવાલગુટે ગોત્ર
સોલા(લં)કૌશાધયણે(૧) સાગા સાહા મીદા મા[૦]સ્વેમલદે પુત્ર રાજા માય(યા) સેવાદે
પ(પુ)ત્ર માના કમરસી શ્રીકુચનાશ્રવંબં (કુચુનાથવિંબં) શ્રીહીરવજસર વ્રટતન

૬ નંબર ૨૫ માં આપેલા અક્ષરો, નાણા (મારવાડ) ના શ્રી મહાવીરસ્વામીના
મંદિરના દરવાજા ઉપર જમણી આબુમાં પ્રાચીન લિપિમાં ખોદેલા છે. નં. ૨૬, ૨૭ ના
લેખો એ જ મંદિરના સભામંડપ આદિમાં અને નં. ૨૮ નો લેખ એ જ મંદિરમાંની
ધાતુની જિનમૂર્તિ પર ખોદેલો છે.

૭ નંબર ૨૯, ૩૦ ના લેખો, મારવાડમાં નાણા પાસે આવેલા વેલાર ગામના
છે, તેમાંનો પહેલો લેખ તે ધાતુની પ્રતિમા ઉપરનો જ છે; બીજો લેખ પણ કદાચ
ધાતુપ્રતિમાનો હશે.

૧૯૯૨

પુરાતન ઇતિહાસ અને સ્થાપત્ય

૪૨૭

સંવત્ ૧૬૩૦ ના વૈશાખ વદિ ૮ ને દિવસે, **બહુડા (બેડા)** ગામના વાસી, **ઝોસવાલ** જાતીય, **સોલંકી વાઘાયણ** (?) ગોત્રવાળા સાગા (કદાચ સીંગી=સંઘવી ? હોય) શાહ ભીદાની ભાર્યા ઝેમલદેના પુત્ર રાગની ભાર્યા સેવદેના પુત્રો માના તથા કમરસીએ શ્રી કુન્થુનાથ ભગવાનનું યિય ભરાવ્યું, અને તેની શ્રીમાન્ **હિરવિજયસૂરિ**એ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૩૦)

સં ૧૪૨૨ શ્રીમર(?) પ્રભસૂરિપદેશેન પ્રતિષ્ઠિતં

(૩૧)^c

સંવત્ ૧૬૪૪ વ્રષે ફાગુણ વિ ૧૩ રવિવેસા શ્રીતીય(?)વાપણે ગોત્રે સેવવી ટીહુ માર્યા દીડમદે પુત્ર સં૦ ગોપા માર્યા ગેલમદે પુત્ર રૂપા પદા શ્રીરાહુલીયા માર્યા મનમગાદે પુત્ર મોજા મિર૦ ના.....શ્રીપાર્શ્વનાથબિવાકારિત તપાગચ્છ મટારક શ્રીહીરવિજય.....

સંવત્ ૧૬૪૪ ના ફાગુણ...દિ ૧૩ ને (રવિવાર ?)ને દિવસે,.....જાતીય, **ખાડણ** ગોત્રના સંઘવી ડીલુની ભાર્યા દાડમદેના પુત્ર સંઘવી ગોપાની ભાર્યા ગેલમદેના પુત્રો રૂપા ૧, પદા ૨, શ્રીરાહુલીયા ૩, તેમાંના રાહુલીયાની ભાર્યા મનભગીદેના પુત્ર ભોખ.....
.....વજેરેએ શ્રીપાર્શ્વનાથયિય ભરાવ્યું, અને તેની તપાગચ્છનાયક ભટ્ટારક શ્રી **હીરવિજયસૂરિ** મહારાજને પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૩૨)

સં૦ ૧૩૪૭ વર્ષે વૈશાખસુદિ ૧૫ રવૌ શ્રીઝકેશગોત્રે શ્રીસિદ્ધાચાર્યસંતાને શ્રે૦ [વે]હૂ માંદેમત તપુત્ર શ્રે૦જનસીહેન સકુટુંબેન આત્મશ્રેયસે પાર્શ્વનાથબિંબં કારિતં પ્ર૦ શ્રીદેવગુપ્તસૂરિભિઃ

સંવત્ ૧૩૪૭ના વૈશાખ શુદિ ૧૫ને રવિવારે, **ઝોસવાલ** જાતીય શ્રીસિદ્ધાચાર્ય સંતાનીય, શેઠ વેદહૂની ભાર્યા દેમતીના પુત્ર, પોતાના કુટુંબથી યુક્ત એવા જનસિંહે આત્મકલ્યાણ માટે શ્રી **પાર્શ્વનાથ** ભગવાનનું યિય ભરાવ્યું, અને તેની શ્રીદેવગુપ્તસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૩૩)

સં૦ ૧૫૦૭ વર્ષે માહસુદિ ૫ રવૌ પ્રા૦ ગ૦ દીતા મા૦ રાજૂ પુ૦ વીસા મા૦ વિમલાદે પુ૦ હુગરસહિતેન સ્વપુણ્યાર્થે શ્રીવિમલનાથબિંબે(બિંબં)કા૦ પ્ર૦ શ્રામહા-હરણાચ્છે શ્રીનયકીર્તિસૂરિભિઃ ॥માલહણસૂ(સુ)પ્રામે વાસ્તવ(વ્યેન) ॥

સંવત્ ૧૫૦૭ ના માહ શુદિ ૫ ને રવિવારે, **પોરવાડ** જાતીય, **માલહણ (માડણ)** નામના શ્રેષ્ઠ ગામના વાસી શેઠ દીતાની ભાર્યા રાજૂના પુત્ર વિશાની ભાર્યા વિમલાદેના
(જુઓ પાનું ૪૩૨]

૮ નંબર ૩૧, ૩૨, ૩૩ વાળા લેખો, **નાણાની** પાસે આવેલા **બેડા** ગામના છે. કદાચ ધાતુની જ્વનમૂર્તિઓ પરના હશે.

૯ આ **માલહણ** નામનું ગામ **પાલણપુર**થી પાંચ ગાઉની દૂરી પર આવેલું છે.

મહાપ્રભાવશાલી પુરુષાદાનીય
શ્રી સ્તંભ ન પાર્શ્વ નાથ
લેખક—આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી

(ગતાંકથી ચાલુ)

એક વખત સાંજે પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા બાદ શ્રી અભયદેવ મુનિને એક શિષ્યે કહ્યું કે— હે મહારાજ! શ્રી અજિતશાંતિસ્તવમાં કહેલી ‘ અંબરં-તરવિચારણિયાહિં ’ ઇત્યાદિ ચાર ગાથાનો કૃપા કરી અર્થ સમજવો! ત્યારે શ્રી અભયદેવે તે ગાથામાં જણાવેલા દેવાંગનાઓના તમામ વિશેષણોનું શૃંગારરસથી ભરેલું સંપૂર્ણ વર્ણન કહી સાંભળાવ્યું. તે વખતે ઉપાશ્રયની પાસેના જ રસ્તે થઈને ચાલી જતી શૃંગારરસમાં નિપુણ એવી કોઈ રાજકુંવરીએ આ વર્ણન સાંભળ્યું. આ અપૂર્વ ધીના સાંભળીને કુંવરીએ વિચાર્યું કે— ‘ આ મારો સ્વામી થાય તો જન્મ સફલ થાય! હું ત્યાં જઈને તે શ્રેષ્ઠ નરને પ્રાર્થના કરીને લોભ પમાડું, એવું વિચારી ઉપાશ્રયના ખારણા પાસે આવીને બોલી કે— હે બુદ્ધિમાન પંડિત ખારણું ઉઘાડો! હું મદનમંજરી નામની રાજપુત્રી ગુણગોષ્ઠી કરવા માટે આવી છું. આવો અકાળે સ્ત્રીને શબ્દ સાંભળીને ગુરુ શ્રી જિનેશ્વરસૂરિજીએ અભયદેવને ઠપકો આપ્યો કે— “ પહેલાં તમને જે શિખામણ આપી હતી તે બધી ભૂલી ગયા, અને જ્યાં ત્યાં હું શિચારી બતાવો છો, પણ શું તમને શરમ આવતી નથી? હવે શું કરશો? તમારા ગુણથી આકર્ષાઈને પહેલી નરકમાં આવેલા પહેલા સીમંત પાથરા (નરકાવાસ) માં લઈજનારી આ સીમંતિની આવી છે. ’ તે સાંભળી અભયદેવે કહ્યું કે— ‘ હે પૂજ્ય ગુરુજી! આપની કૃપાથી તે નિરાશ બનીને જેમ આવી તેમ જરૂર જતી રહેશે, માટે આ બાબત આપ જરા પણ ચિંતા કરશો નહીં ’ પછી અભયદેવે ખારણાં ઉઘાડી સર્વ શ્રાવકાદિની સમક્ષ તે રાજકન્યાને કહ્યું કે— હે રાજપુત્રી! અમે જૈન સાધુ છીએ. તેથી અમે એક મુહૂર્ત માત્ર પણ સ્ત્રી સાથે ધાર્મિક વાતો પણ કરતા નથી, તો પછી ગુણગોષ્ઠી અમારાથી કરી શકાય જ નહીં. વળી અમે કોઈ પણ વખત દાતાણુ કરતા નથી, મુખ ધોતા નથી, સ્નાનાદિ બાહ્યશુદ્ધિને પણ ચાહતા નથી. તેમ જ નિર્દોષ એવું

૧—આ સ્તવનના બનાવનાર-શ્રી નેમિનાથના ગણધર શ્રી નંદિષેણ જાણવા, અન્યત્ર એમ પણ કહ્યું છે કે શ્રેણિક રાગના પુત્ર નંદિષેણે આ સ્તવન બનાવ્યું.

૧૯૯૨

શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથ

૪૨૯

અત્ર ભિક્ષા વૃત્તિએ મેળવીને કૃત ધર્માધાર શરીરને ટકાવવા માટે જ ખાઈએ છીએ. આ શરીર મલ, મૂત્ર વિષ્ટાદિથી ભરેલું હોવાથી મહાદુર્ગધમય અને ખીભત્સ છે. તેમાં સારભૂત શું છે? તામસી વૃત્તિવાળા જીવો જ નિંદનીય કિંપાકફલની જેવા વિષયોને ચાહે છે. તેઓની સેવનાથી મહાખૂરા રોગો પેદા થાય છે. જેવી તીવ્ર ઉત્કંઠા દુર્ગતિદાયક વિષયાદિની સેવનામાં અજ્ઞાનિ જીવ રાખે છે, તેવી અથવા તેથી પણ અધિક તીવ્ર ઉત્કંઠા ધર્મની સાધના કરવામાં રાખે તો થોડા જ ટાકમે સુક્રિતપદને પામે. અમારા શરીરની સારવાર નાનપણમાં માતાપિતાએ જ કરી હશે, ત્યારપછી અમે તો ખીલકુલ કરી નથી. માટે આવા અમારા દુર્ગધમય શરીરનો સ્પર્શ તારા જેવી સમજી રાજપુત્રીને સ્વપ્નમાં પણ કરવા જેવો નથી. આ પ્રમાણે ખીભત્સ રસનું વર્ણન સુણીને તે રાજપુત્રી પોતાની ભૂલ કપૂલ કરી તરત જ જતી રહી.

પછી તે ગુરુની પાસે આવ્યા, ત્યારે શ્રી ગુરુ મહારાજે કહ્યું કે— તારું બુદ્ધિકૌશલ્ય સમુદ્રના પૂર જેવું છે. પરંતુ વર્તમાનકાલમાં તેને શમાવવી વ્યાજબી છે. તેથી તેમ કરવા માટે તારે હવેથી છાશમાં કરેલો જીવારનો ઠુંમરો તથા કાલિંગડાનું શાક વાપરવું. જેથી તારી બુદ્ધિ ન્યૂન થશે. આ બાબતમાં પ્રાચીન મહર્ષિઓએ પણ કહ્યું છે કે—

તદ્વૃજં કલિંગં ચ, મોઙ્યં શીતં ચ વાતુલમ્ ।

કપિત્થં વદરીજંબૂ—ફલાનિ ઘ્નંતિ ધીષણામ્ ॥

અર્થ—તડખૂચ, કાલિંગડું, ઠંડું તથા વાયુ કરનાર ભોજન, કોઠ, ઊર અને જાંખુ એ સાત વસ્તુઓ બુદ્ધિને હણે છે.

શ્રીઅભયદેવે ગુરુના વચન પ્રમાણે જ આહાર કરવા માંડ્યો. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ ગુરુ શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજીએ અભયદેવને યોગ્ય બાણીને સં. ૧૦૮૮ માં આચાર્ય પદવી આપી. ત્યારથી તેઓ આચાર્ય અભયદેવસૂરિના નામથી ઝોળખાવા લાગ્યા. આ શ્રી અભયદેવસૂરિએ ઘણા ભવ્ય જીવોને સન્માર્ગની દેશના ઢઈ સાત્ત્વિક માર્ગના ઉપાસક બનાવ્યા. અનુક્રમે વિહાર કરતાં તે સૂરિ પત્યપદ્મપુર તરફ ગયા.

એક વખત દુકાળ પડવાથી દેશની દુર્દશા થઈ. સિદ્ધાંત તથા વૃત્તિઓનો પ્રાચે ઉચ્છેદ થવા લાગ્યો. જે કાંઈ સૂત્રાદિ રહ્યાં, તેઓનો વૃત્તિઆદિ સાધનો નષ્ટ થયેલાં હોવાથી યથાર્થ શબ્દાર્થ મહા પ્રજ્ઞાશાલિ મુનિઓને પણ બળુવો મુશ્કેલ થયો. આ પ્રસંગે એક વખત અર્ધરાત્રે ધર્મધ્યાનમાં સાવધ રહેલા શ્રી અભયદેવસૂરિને વંદના કરી શાસનની અધિષ્ઠાયિકા દેવીએ કહ્યું કે—પૂર્વે મહાશાસનના થંભ સમાન પરમ પૂજ્ય શ્રી શીલાંગ કેટિ (શીલાંગાચાર્ય—

કોટચાચાર્ય) નામના આચાર્યે અગીયારે અંગની વૃત્તિઓ રચી હતી તેમાં હાલ કાલને લઈને બે અંગ (આચારાંગ, સૂચંગ)ની જ વૃત્તિ હયાત છે. બાકીના અંગોની વૃત્તિઓ વિચ્છેદ પામી ગઈ. તેથી સંઘના હિતને માટે હવે શ્રી સ્થાનાંગાદિ નવે અંગોની નવી ટીકાઓ બનાવવાનો ઉદ્યમ કરો! દેવીનું આ વચન સાંભળીને સૂરિજીએ કહ્યું કે—હે માતાજી! સુગૃહીતનામધેય શ્રી સુધર્માસ્વામી ગણુધરે રચેલાં સૂત્રોનું યથાર્થ રહસ્ય બાણુવાને પણ મારા જેવો અદ્વપ્તુદ્ધિ અસમર્થ છે, તો પછી ટીકાઓ તો કેમ બનાવી શકું? કારણ કે કદાચ કોઈ સ્થલે સૂત્રવિરુદ્ધ કહેવાઈ જાય તો મહા પાપ લાગે. જેથી સંસારમાં અનંતીવાર ભટકવું પડે. ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે—હે સુજ્ઞશિરોમણિ! આ કાર્ય કરવામાં તમે જ લાયક છો, એમ હું માનું છું. વૃત્તિઓ બનાવતાં કદાચ સંદેહ પડે તો મને પૂછવું. હું મહાવિદેહક્ષેત્રના વિહરમાન તીર્થંકર શ્રી સીમંધર સ્વામિને પૂછીને તે બાબતનો ખૂલાસો કહીશ. માટે આ કાર્ય તમે શરૂ કરો. હું તમારી આગળ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે—તમે યાદ કરશો કે તરત જ હાજર થઈશ.

દેવીના વચનથી ઉત્સાહવંત થયેલા શ્રી આચાર્ય મહારાજે વૃત્તિઓ બનાવવાની શરૂઆત કરી. ઈટીકાઓ પૂરી થાય ત્યાં સુધી આયંબિલ તપ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. અને પાટણમાં બનાવી. અન્યત્ર કહેલ છે કે પાટણની ખંડાર બનાવી. આ કામમાં દેવીએ પણ સંપૂર્ણ રીતે મદદ કરી. શ્રી દ્રોણાચાર્ય વગેરે વૃદ્ધ મહાશ્રુતધરોએ આ વૃત્તિઓને શુદ્ધ કરી. એટલે શ્રાવકોએ લખાવવાની શરૂઆત કરી.

એક વખતે શાસનદેવીએ ગુરુમહારાજને કહ્યું કે—પહેલી પ્રતિ(ટીકાની પ્રત) મારા દ્રવ્યથી લખાય એવી મારી ઇચ્છા છે, એમ કહી પોતાની જ્યોતિથી દક્ષિતેજને આંજી, ત્યાં એક સોનાનું ઘરેલું મૂકીને દેવી સ્વસ્થાને ગયાં. પછી મુનિઓ ગોચરી લઈને આવ્યા. ઘરેલું જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા, પૂછતાં સૂરિજીએ બધી બીના કહી; પછી શ્રાવકોને ખોલાવી ઘરેલું બતાવ્યું, પરન્તુ તેનું મૂલ્ય ન બાણુતાં તે શ્રાવકો પાટણમાં ઝવેરીઓની પાસે ગયા. તેઓએ આ આભુષણ જોઈને કહ્યું કે—‘અહીં ભીમરાજની આગળ આ ઘરેલું મૂકો. તે આપે તેટલું એનું મૂલ્ય સમજવું. અમે આ (દિવ્ય) ઘરેણાની

૧. આ બાબતમાં બીજાઓ એમ કહે છે કે—જો કે—અભયદેવસરિતા સમયમાં નવ અંગોની ટીકાઓ હયાત ન હોવાથી તેમણે નવી ટીકાઓ બનાવી, એમ પ્રભાવક-ચરિત્રમાં કહેલ છે, પણ જેમ તે જ સૂરિએ શ્રી ભગવતીની સ્વકૃત ટીકામાં પંચમાંગની બે ટીકા છે એમ લખ્યું છે. તેમ બીજા સૂત્રોની પણ ટીકાઓ હતી એમ કહ્યું છે.

કીંમત આંકી શકતા નથી, એટલે શ્રાવકોએ એ ઘરેણું રાજાની આગળ મૂક્યું, અને તેની સત્ય બીના પણ કહી દીધી. રાજાએ ખૂશી થઈને કહ્યું કે—કોઈ મહા તપસ્વી મહાત્મા આનું જે મૂલ્ય આંકે તે આપીને જ હું આ લઈ શકું. શ્રાવકોએ કહ્યું—આનું મૂલ્ય જે આપ આપો તે અમારે પ્રમાણ છે. એટલે રાજાએ ભંડારી પાસેથી તેમને ત્રણ લાખ દ્રમ્મ (ટકા) અપાવ્યા. પછી તેમણે ટીકાની પ્રથમ પ્રતિ વગેરે ગુસ્તકો લખાવીને સૂરિજીને વહોરાવ્યાં. તેમ જ પાટણ, તામ્રલિપી, આશાપદ્મી (આશાવલ) ઘોલકા આદિ નગરના રહીશ મહાધનિક ૮૪ શ્રાવકોએ દરેક અંગની વૃત્તિની ૮૪ પ્રતો લખાવી હર્ષપૂર્વક આચાર્ય મહારાજને આપી. આ પ્રમાણે શ્રી સુધર્માસ્વામીએ ખતાવેલ ઇષ્ટતત્ત્વરૂપ તાળાને ઉઘાડવાની કુંચી જેવી, નવે અંગની ટીકાઓ પ્રવર્ત્તમાન થઈ.

ટીકાઓ બનાવ્યા પછી સંયમયાગ્રા નિમિત્તે આચાર્યશ્રી ઘોલકા નગરમાં પધાર્યા. ઉબગરો, પરિશ્રમ અને અતિતુચ્છ આહાર કરવાથી આચાર્ય મહારાજને કોઠ (રક્તદોષ) રોગની અસહ્ય વેદના થવા લાગી. તે વખતે ઇર્ષ્યાળુ લોકો કહેવા લાગ્યા કે—‘સૂત્રવિરુદ્ધ ઘોલવાથી સૂરિજીને કોઠ થયો છે.’ એ પ્રમાણે સાંભળતાં શોકથી વ્યાકૂળ થએલા અને પરલોકની ઇચ્છાવાળા સૂરિજીએ રાતે ધરણેન્દ્રનું ધ્યાન કર્યું. તેથી સ્વપ્નમાં ગુરુએ પોતાના દેહને ચાટતા ધરણેન્દ્રને જોયો. આથી ગુરુએ વિચાર્યું કે—‘કાળરૂપ આ ભયંકર સર્પે મારા શરીરને ચાટેલ છે, તેથી મારું આયુષ્ય પૂરું થયું લાગે છે. તો હવે અનશન આદરવું એ જ મને યોગ્ય છે.’ એ પ્રમાણે ચિંતવતાં ગુરુને બીજે દિવસે સ્વપ્નમાં ધરણેન્દ્રે કહ્યું કે—‘મેં તમારા દેહ (શરીર)ને ચાટીને રોગને દૂર કર્યો છે. એમ સાંભળતાં ગુરુ બોલ્યા કે—મરણની બીકથી મને ખેદ થતો નથી, પરંતુ રોગને લીધે પિશુન લોકો જે નિંદા કરે છે, તે હું સહન કરી શકતો નથી. ત્યારે ધરણેન્દ્રે કહ્યું કે—‘એ બાળત, હે ગુરુજી, તમારે ચિંતા કરવી નહિ. હવે આપ ખેદને તજીને જિનબિંબને પ્રકટ કરીને શ્રી જૈનેન્દ્રશાસનની અપૂર્વ પ્રભાવના કરો કે જેથી તે થતી નિંદા અટકી જશે અને તે નિંદકો જ જૈનધર્મના વખાણ કરશે.

શ્રીકાંતાનગરીનો રહીશ, ધનેશ નામનો શ્રાવક વહાણ ભરીને સમુદ્રમાર્ગે જતો હતો, ત્યારે અધિષ્ઠાયક દેવે તેના વહાણ ચાલતાં અટકાવી દીધાં. આથી શેઠે તે દેવની પૂજા કરી, ત્યારે તેણે દેવના કહ્યા પ્રમાણે જમીનમાંથી ત્રણ પ્રતિમાઓ મેળવી હતી. તેમાંની એક પ્રતિમા

૧. આ બીના શ્રી પ્રભાવકચરિત્રમાં કહેલી છે.

૪૩૨

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

અષાઠ

તેણે ચાણકગામમાં સ્થાપન કરી, તેથી ત્યાં તીર્થ થયું. બીજી પ્રતિમા પાટણમાં અરિષ્ટનેમિના પ્રાસાદમાં સ્થાપન કરી. ત્રીજી પ્રતિમા સ્તંભન (થાંભણા) ગામના પાદરમાં વહેતી સેટીકા (સેડી) નદીના કાંઠે વૃક્ષઘટાની અંદર જમીનમાં સ્થાપન કરેલ છે. તમે તે શ્રી (સ્તંભન) પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાને પ્રકટ કરો, કારણ કે ત્યાં એ મહાતીર્થ થવાનું છે. પૂર્વે વિદ્યા અને રસસિદ્ધિમાં ભારે પ્રવિણ એવા નાગાબુર્જને તે બિંબના પ્રભાવથી રસનું સ્થંભન કર્યું, અને તેથી તેણે ત્યાં સ્તંભનક (થાંભણાં) નામનું ગામ સ્થાપન કર્યું. આ મહાપ્રભાવક પ્રતિમાને પ્રકટ કરશો તો તમારી પણ પવિત્ર કીર્તિ અચલ થશે. વળી ક્ષેત્રપાલની જેમ શ્વેત સ્વરૂપે તમારી આગળ, બીજાના જોવામાં ન આવે તેમ, એક દેવી ત્યાં રસ્તો ખતાવશે” એ પ્રમાણે કહી નિર્મલ સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રી ધરણેન્દ્ર પોતાના સ્થાને ગયા.

(અપૂર્ણ)

(૫૪ ૪૨૭ નું અનુસંધાન)

પુત્ર કુંગરથી યુક્ત (હીતા અથવા વિશાએ) પોતાની પુણ્યવૃદ્ધિના માટે શ્રી વિમલનાથ ભગવાનનું બિંબ ભરાવ્યું, અને તેની મહાહડાગચ્છવાળા^{૧૦} શ્રી નયકીર્તિસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

(૩૪)^{૧૧}

દં ૦ ॥ સંવત્ ૧૨૯૬ આસા(ષા)ઠ વદિ ૨ ગુરૌ વૌહીનાહરિ સાલ્હ સ્તંભઃ
કારાપિત્ત વરણૂ

સંવત્ ૧૨૯૬ ના અષાઠ વદિ ૨ ને ગુરુવારે; વીલ્હી, નાહરી, સાલ્હ, એણે સ્તંભ કરાવ્યો.

(૩૫)

સંવત્ ૧૨૪૪ આસાઠ ॥....વિ....૯ સ્વૌ શ્રોસંભવદેવ ॥

સંવત્ ૧૨૪૪ ના અષાઠ...દિ ૬ ને રવિવારે શ્રીસંભવનાથનું બિંબ ભરાવ્યું.^{૧૨}

૧૦ સિરોહી સ્ટેટમાં આવેલા ‘મહાર’ (મહાર) ગામના નામ ઉપરથી ત્યાંથી ‘મહાહડા’ નામનો ગચ્છ નિકળ્યો જણાય છે.

૧૧ નંબર ૩૪, ૩૫ વાળા શિલાલેખો, નાણા (મારવાડ) પાસે આવેલા સેવાડી ગામના જિનમંદિરના છે.

૧૨ જલોર, ઘણુરાવ, નાણા, વેલાર, બેડા, અને સેવાડીના જિનમંદિરોના બીજા લેખો ‘પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ’ ભાગ બીજાને વગેરેમાં છપાઈ ગયા છે. ફક્ત નહીં છપાયેલા લેખો જ પ્રાય : અહીં આપવામાં આવ્યા છે.

શ્રીવાગ્દેવીસ્તોત્ર

સંપાદક
મુનિરાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી

સંવત્ ૧૯૮૮ના આગરાના ચાતુર્માસ દરમ્યાન, શ્રી ચારિત્ર-સ્મારક-અંથમાળા તૃતીયા બહાર પડનાર “પદ્માવલી સમુચ્ચય” (જેના પ્રથમ ભાગ પ્રગટ થઈ ગયા છે તે)ના બીજા ભાગે માટે સંપાદક કરવાની દૃષ્ટિએ ત્યાંના શ્રી વિજયધર્મલક્ષ્મી જ્ઞાનમંદિરનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકો તપાસતાં કેટલીય સારી સારી વસ્તુઓ જોવામાં આવી હતી. આ વાગ્દેવીસ્તોત્ર પણ ત્યાંથી જ મળેલ છે. કોઈ સ્થળે એ પ્રગટ થયું હોય એવું જણવામાં નહિં હોવાથી અહિં એ આપ્યું છે.

—સંપાદક

આ વાગ્દેવીસ્તોત્ર આપવામાં આવે તે અગાઉ એ સંબંધી થોડુંક કંઈક લખવું જરૂરી જણાય છે.

જૈન સાહિત્યમાં પરમાત્માને લક્ષીને અથવા દેવ દેવીઓને લક્ષીને રચવામાં આવેલી અનેક નાની મોટી છંદોબદ્ધ કૃતિઓ ઉપલબ્ધ થાય છે. આવી કવિતામય કૃતિઓમાં સ્તુતિ, પ્રાર્થના કે પશ્ચાત્તાપ : એમાંથી એક ભાવ પ્રધાનપણે હોય છે. સ્તુતિ અને પ્રાર્થના એ સામાન્ય રીતે એકાંતક લાગે છે, છતાં એમાં જરૂર વિશિષ્ટ ભેદ છે ! જે કવિતામાં મુખ્યપણે, જેને લક્ષીને એ કવિતા રચવામાં આવી હોય એની સ્તુતિ કરવામાં આવી હોય, એના ગુણ, શક્તિઆદિનાં પ્રશંસા કે વર્ણન કરવામાં આવ્યાં હોય તેને સ્તુતિ કહી શકીએ. કલ્યાણમંદિર કે ભક્તમર ને આ કોટીમાં મૂકી શકાય. અને જે કવિતામાં મુખ્યપણે કર્તા પોતાના ભાવો રજૂ કરતો હોય—એટલે કે જે કવિતાને આત્મલક્ષી બનાવતો હોય તે કવિતાને પ્રાર્થનાની કોટીમાં મૂકી શકાય. રત્નાકરપચ્ચીસી ને આપણે પ્રાર્થના કહી શકીએ.

જે કવિતાઓ સ્તુતિપ્રધાન હોય છે તેને ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી શકાય :

૧. સ્વરૂપવર્ણનાત્મક, ૨. ગુણવર્ણનાત્મક અને ૩. શક્તિવર્ણનાત્મક. પ્રસ્તુત વાગ્દેવીસ્તોત્રને આપણે સ્વરૂપવર્ણનાત્મક સ્તુતિના એક સરસ ઉદાહરણ તરીકે ઓળખી શકીએ. અલ્પાત એમાં શક્તિવર્ણનનો પણ ભાવ તો છે જ, છતાં સ્વરૂપવર્ણનનો ભાવ વધુ આગળ પડતો જણાય છે. આ કવિતા વાંચતાં જે (સરસ્વતી દેવી)ને લક્ષીને એ કવિતા રચવામાં આવી છે એનું વ્યક્તિત્વ એકદમ નજર આગળ ખડું થઈ જાય છે.

કર્તાએ જેમ પ્રસંગને અનુકૂળ શબ્દોની પસંદગી કરવામાં ખૂબ ચીવટ રાખી છે એમ જાહેરી પસંદગી પણ ખૂબ સરસ કરી છે. આર માત્રાત્મક આ જાહેર પિંગલાચાર્ય પ્રણીત જાહેરશાસ્ત્રમાં સ્ત્રિવિગ્ની જાહેર તરીકે ઓળખાવીને તેનું નીચે પ્રમાણે લક્ષણ આપ્યું છે.

સ્ત્રિવિગ્ની રાઃ ॥ ૬ । ૩૮ ॥ ટીકા-યસ્ય પાદે રગણાશ્ચત્વારસ્તત્ સ્ત્રિવિગ્નીનામ ।

એટલે કે જેના એક પાદમાં ચાર ર ગણ હોય તે સ્ત્રિવિગ્ની જાહેર કહેવાય છે. જેમાં પહેલો અને ત્રીજો અક્ષર ગુરુ અને વચ્ચે લઘુ (---) હોય તેને ર ગણ કહ્યો છે.

આ આખાય છેદમાં કેવળ એક જ ગણ (૨ ગણ) હોવાથી ગાતી વખતે એ બહુ જ મધુર લાગે છે. આ સ્ત્રિવણી છેદની માફક જ ત્રોટક હૃદય પણ આર માવાને અને એકલા સ ગણ (લઘુ, લઘુ, અને ગુરુ) નો અનેલો છે.

વસ્તુ, છેદ અને શબ્દ એ ત્રણેનો સુમેળ થાય ત્યારે જ કોઈ પણ કવિતા દીપી ઉઠે છે. ઉપર પ્રમાણે આ નાનકડા સ્તોત્રની રચનામાં કવિએ એ ત્રણેનો ખૂબ સુમેળ સાધ્યો છે અને તેથી જ એકાંતમાં એકા એકા આ સ્તોત્ર ખોલવામાં આવે તો કોઈ અનેરો આનંદ અનુભવાય છે.

આ સ્તોત્રના કર્તા કોણ છે એ બાબતી શકાયું નથી. આમાં કોઈ કોઈ સ્થળે અર્થકાઠિન્ય જરૂર જણાય છે પણ તેથી એની મધુરતામાં જરાય ખામી નથી આવતી.

॥ સ્ત્રિવણીવૃત્તમ્ ॥

રાજતે શ્રીમતી દેવતા ભારતી, શારદેન્દુપ્રભાવિભ્રમં વિભ્રતી ।

મઝ્જુમઝ્જીરઝ્જાર સઝ્જારિણી, તારસુક્તાલતાહારશ્ર્ઝ્જારિણી ॥ ૧ ॥

ચારુચૂલં દુકૂલં દધાના ધનં, કેતકીગન્ધસઙ્ગમિતં ચન્દનમ્ ।

માલતીપુષ્પમાલાલસત્કન્ધરા, કુન્દમન્દારવન્ધૂકગન્ધોદ્ધુરા ॥ ૨ ॥

સ્ફારનીહારશ્ર્ઝ્જારસઝ્જારિણી, રૌદ્રદારિચ્છદુઃસ્વદુવિદ્રાવિની ।

શોભના લોકના લોચના નન્દિની, કોમલાલાપપીયૂષનિસ્યન્દિની ॥ ૩ ॥

સારકપૂરકસ્તૂરિકામણ્ડિતા, સર્વવિજ્ઞાનવિદ્યાધરી પણ્ડિતા ।

હસ્તવિન્યસ્તદામાક્ષમાલામ્બુજા, કઙ્કળશ્રેણિવિભ્રાજિતશ્રીમુજા ॥ ૪ ॥

રાજહંસાઙ્ગલીલા વિમાને સ્થિતા, વીણયા લાલિતા પુસ્તકાલક્રુતા ।

ભાસ્વરા સુસ્વરા પક્વવિસ્વાધરા, રૂપરેલાધરા દિવ્યયોગીશ્વરી ॥ ૫ ॥

સર્વકામપ્રદા સર્વગા સર્વદા, કલ્પવૃક્ષસ્ય લક્ષ્મીર્હસન્તી સદા ।

યત્પસાદં વિના દેહિનાં કાગતિઃ, કાગતિઃ કામતિઃ કાસ્થિતિઃ કાધૃતિઃ ॥૬॥

લાટકર્ણાટકાસ્મી(શ્મી)રસંત્રાસિની, શ્રીસમુદ્લાસસૌભાગ્યસઙ્ગીવિની ।

મેઘલાસંયુતૈરુદ્ધિરાન્તં પ્રિયે, સેવકાનામધેયં દધાના શ્રિયમ્ ॥ ૭ ॥

કસ્ય કં ક્ષીયતે કસ્ય કં દીયતે, કસ્ય કં વહુભં કસ્ય કં દુર્લભમ્ ।

કેન કો બાધ્યતે કેન કો સાધ્યતે, કેન કો દીયતે કેન કો જીયતે

(કેવરોજીયતે) ॥ ૮ ॥

ભારતીયસ્તવપુરતઃ સ્તાત્રમિદં પઠતિ સર્વભાવેન ।

સ ભવતિ સુરગુસ્તુલ્યો મેધામાવહતિ ચિરકાલમ્ ॥ ૯ ॥

इति श्री वाग्देवीस्तोत्रं सम्पूर्णम् ।

જૈનધર્મ ઉપર થતા અઘટિત આક્ષેપોનો જવાબ આપવા સાથે
જૈન સાહિત્ય, જૈન તત્ત્વજ્ઞાન, જૈન ઇતિહાસ અને જનકલા
ના વિવિધ વિષયોનું
લગભગ ૫૦૦ પૃષ્ઠનું વિદ્વત્તાભર્યું વાચન

અખિલ ભારતવર્ષીય

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિ પૂજક મુનિસમ્મેલન સંસ્થાપિત
શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિના
માસિક મુખપત્ર

‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’

નું

પ્રથમ વર્ષનું

વિષય-દર્શન

એક વર્ષમાં સમાજ સમક્ષ રજૂ કરેલ
વિવિધ વિષયક વિદ્વત્તાભર્યા વાચનનું વિવરણ

લવાજમ

સ્થાનિક - માત્ર ૧-૮-૦, બહારગામ - માત્ર ૨-૦-૦

બીજા વર્ષના ગ્રાહકોને લાભ

કાર્તિક શુકલા ૫ નો દળદાર “શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિષેશાંક” ભેટ

“श्री जैनसत्यप्रकाश”नुं प्रथम वर्षनुं विषय-दर्शन

प्रतिकार-विषयक

- दिगम्बरीनी उत्पत्ति (यालु लेखमाणा) : आचार्य महाराज श्री सागरानंदसूरिज
६२, १२५, १५६, १६७, २३८, २७८, ३३६, ३५७, ३६८, (यालु)
संतपालनी विचारणा अने भूतिपूजाविधान (यालु लेखमाणा) : आचार्य
महाराजश्री विजयलक्ष्मिसूरिज : ६, २७, ६४, ६६, १३२, १६३, २०७,
२४३, २८२, ३१६, ३६३, ४०६ (संपूर्ण)
समीक्षाभ्रमाविष्करण (यालु लेखमाणा) : आचार्य महाराज श्री विजयदावण्यसूरिज
(उ. म. श्री लावण्यविजयज) ६, ३४, ५६, १०८, १३७, १६८, २०३,
२४७, २८६, ३५६, ४०२ (यालु)
दिगंबर शास्त्र कैसे बनें ? (क्रमशः लेखमाला) : मुनिराजश्री दर्शनविजयजी
१३, ४२, ८७, ११५, १४२, २१२, २६८, ६४८, ३६६ (क्रमशः)
जिनमंदिर (यालु लेखमाणा) : मुनिराज श्री दर्शनविजयज ७४, १७३, २५१,
२८६, ३२३ (संपूर्ण)
श्रीमान् संतवालजी से कुछ प्रश्न : मुनिराज श्री ज्ञानसुंदरजी : १५०
स्वामी कर्मानंदज अने जैनधर्म : मुनिराज श्री विद्याविजयज : १५५

तत्त्वज्ञान-विषयक

- धर्मवाद : श्रीयुत मधुतलाल अवेरयंद गांधी : २४
स्थापना अने सर्वज्ञता : श्रीयुत प्रभुदास जेयरदास पारेण : २१६
साधुसेवा : सिद्धिसोपान : श्री लखवतीसुत्र : २३५
जैनधर्मनी अहिंसा : स्व० लोकमान्य तिलक : ३६५

साहित्य-विषयक

- जैद्व साहित्यनी समीक्षा : मुनिराज श्री दर्शनविजयज : १८, ८१
जैन ग्रंथकारां अने करेल नाम-निर्देश : श्रीयुत प्रो. डीरालाल रसिकदास डापडिया
जेम्. जे. : १६३
वर्गपरिहारादिथी विभूषित कृतिः : ” : २६४
ग्रंथानां नामो : ” : ३४५, ३८२
जैनसाधु : जैनसाहित्य : जैनतत्त्वज्ञान : श्रीयुत सतीशचंद्र विद्याभूषण : ३१५

धर्तिलास, शिल्प अने स्थापत्य-विषयक

- अहिंसेच्छत्रा (वर्तमान रामनगर) : श्रीयुत नाथालाल छगनलाल शाह : २०
श्रीतपागच्छ पद्दानुक्रम शुर्वावली छंद (प्राचीन गुजराती कविता) : श्री विष्णुध-
निमलशिष्य : ३६, ८१, १३०
सम्राट् संप्रति : मुनिराज श्री ज्ञानविजयज : ५४
मथुराकल्प : (यालु लेखमाणा) मूलकर्ता जिनप्रलसूरि, अनुवादक : मुनिराजश्री
न्यायविजयज : ६६, ११२, १४५, १७८ (संपूर्ण)

सरस्वती-पूजा अने जैनो :	(यालु लेखभाणा) :	श्रीयुत साराभार्थ मण्डिलाल नवाय	
		७८, १८८, २२४, २५६, ३३७, ३७५, ४२० (यालु)	
तेरभा सैकानी ऐक जिनभूर्तिना पभासन उपरनो लेख :		श्रीयुत साराभार्थ	
		मण्डिलाल नवाय :	१२०
वर्तमान मथुरा :	मुनिराज श्री न्यायविज्यल		: २१७
महातीर्थ मोठेरा :			: १५४, २६७
लपनौ म्युजीयमनी जैनभूर्तिओ :			: २८६, ४१४
जे घटना :	मुनिराजश्री न्यायविज्यल		: २६७
वललीपुर :			: ३१२
प्राचीन लेखसंग्रह (यालु लेखभाणा) :			: २६६, ३१०, ३५०, ३८७, ४२४ (यालु)
मेवाडनी पंचतीर्थी :	मुनिराज श्री विद्याविज्यल		: ३०३
उदयपुरनां मंदिरो :			: ३१८
पालनपुरनी ऐक मसुद्ध :	मुनिराजश्री ज्ञानविज्यल		: २७१
ओसम पहाड :			: ३०१
गंधार पहर :			: ३५४ नी सामे
सिरोही राज्य अने जैन स्थापत्यो :			: ३६६
मंत्री दयाणशाहना किलानो लेख :	मुनिराजश्री दिमांशुविज्यल		: ३५२
प्राचीन भूर्तिओ :	श्रीयुत रतिलाळ बीभाभार्थ		: ३३५, ३८०
क्षपणक :	श्रीमान् अक्षयवट मिश्र		: ४१८

स्तुति-स्तोत्रादिक

पूर्वाचार्यकृत-श्री महावीर स्तुति (प्राकृत) १, जिनधर्मस्तुति (संस्कृत) २६,
श्री जिनपद्पदी (संस्कृत) ३३, संसारभय (संस्कृत) ५८, ज्ञानस्तुति (संस्कृत) ९०

आचार्य महाराज श्री विजयपद्मसूरि कृत—

श्री सेरिसा पार्श्वनाथाष्टकम् (संस्कृत)	श्री तीर्थवंदना (प्राकृत)	: २७५
: १२३	अनेकार्थक श्री स्तंभनपार्श्वनाथाष्टकम्	
श्री कदंबवीराष्टकम् (प्राकृत) :		(प्राकृत) : ३४३
श्री आदीश्वर स्तोत्रम् (प्राकृत) :	अनेकार्थक श्री केसरिया स्तोत्रम्	
		(प्राकृत) : ३५५, ३९६
श्री वाग्देवीस्तोत्र :	मुनिराज श्री ज्ञानविज्यल	: ४३३

चरित्र-कथा-विषयक

महायमत्कारी प्रभु श्री माण्डिक्यदेव :	आचार्य महाराज श्री विजयपद्मसूरि	: १०४
श्री स्तंभन पार्श्वनाथ (यालु लेख) :		१५२, १८३, २३१, २७२, ३१३, ३६२, ४२८ (यालु)

संपादकीय

प्राकृतधन : २; प्रासंगिक धन : १५८; "जैनदर्शन"ना लेखक श्रीयुत वीरेंद्रकुमारने ३६६

દળદાર વિશેષાંક !] “શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ” [ગ્રાહકોને ભેટ !

શ્રી રાજનગર (અમદાવાદમાં) મળેલ

અખિલ ભારતવર્ષીય જૈન સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક મુનિસંમેલન-સંસ્થાપિત

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિના

માસિક મુખપત્ર

“શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ”ના

આગામી જ્ઞાનપંચમી-કાર્તિક શુકલા પંચમી-નો અંક

“શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક”

તરીકે પ્રગટ થશે

એ દળદાર અંકમાં પરમાત્મા મહાવીર દેવ સંબંધી, ભિન્ન ભિન્ન વિદ્વાનોના

અતિ મહત્ત્વપૂર્ણ લેખોનો સંગ્રહ આપવામાં આવશે.

આ દળદાર અંક

“શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ” ના ગ્રાહકોને ચાલુ લવાજમમાં

(જે વાર્ષિક માત્ર બે જ રૂપિયા છે)

ભેટ આપવામાં આવશે!

આ અંકનું છુટક મૂલ્ય ૦-૧૨-૦ (ટપાત ખર્ચ નહું) રાખવામાં આવશે.

જેઓ છુટક ગ્રાહક થવા ઇચ્છતા હોય તેમણે દ્વિતીય ભાદ્રપદ શુકલા પંચમી

પહેલાં પોતાનું નામ લખી જણાવવું જેથી તે માટે ગ્યવસ્થા થઈ શકે.

માત્ર બે રૂપિયા જેટલી નજીવી રકમમાં આ દળદાર વિશેષાંક ઉપરાંત

આખા વર્ષના બીજા અગીયાર અંકોનું લગભગ ૫૦૦ પાના જેટલું, વિદ્વાતાભર્યું

વાચન મેળવવું હોય તો ગ્રાહક થવા માટે તરત જ લખો —

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ

જેશિંગભાઈની વાડી, ઘીકાંટા

અમદાવાદ (ગુજરાત)

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિના

માસિક મુખપત્ર

“શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ”ના “શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક”

ની યોજના

વિદ્વાનોને લેખો મોકલવાનું આમંત્રણ

આગામી કાર્તિક શુકલા પંચમી - જ્ઞાનપંચમીના દિવસે પ્રકટ થનારો “શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ”નો અંક “શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક” તરીકે પ્રકટ કરવાનું સમિતિએ નિશ્ચિત કર્યું છે. ભગવાન મહાવીરના આજ સુધીમાં અનેક ચરિત્રો પ્રકાશિત થયાં છે, પરંતુ પરમાત્મા મહાવીરદેવના જીવનનું સાચું મહત્ત્વ સમજાવે એવા અને અજૈન વિદ્વાન વર્ગના હાથમાં મૂકી શકાય એવા, ઐતિહાસિક દૃષ્ટિબિદુથી તૈયાર થયેલ જીવનચરિત્રની ખામી તો હજી સુધી પૂર્ણ નથી જ થઈ. આનું ચરિત્ર લખનાર વિદ્વાનને ઉપયોગી થઈ શકે એવી સામગ્રીને સંગ્રહના રૂપમાં પ્રકટ કરવાની ભાવના એ આ વિશેષાંકની યોજનાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. એ ઉદ્દેશની પૂર્તિ માટે, ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવનને લગતા જુદા જુદા વિષયો સંબંધી લેખો મોકલી આપવાનું, તે તે વિષયમાં નિષ્ણાત, જૈન કે અજૈન, ભારતીય કે પાશ્ચાત્ય અભ્યાસીઓને અમારું સાગ્રહ આમંત્રણ છે.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવનને લગતા કેટલાક વિષયોનું સ્ત્રીપત્ર નીચે આપવામાં આવ્યું છે. એ વિષયો પૈકી કોઈ પણ વિષય ઉપર, અથવા મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી કોઈ પણ ખીલ વિષય ઉપર લેખ તૈયાર કરીને, મોડામાં મોડો દ્વિતીય ભાદ્રપદ શુકલા પંચમી પહેલાં મોકલી આપવા દરેક વિદ્વાન કૃપા કરશે એવી આશા છે.

- ૧ ભ. મહાવીરનું ઐક્ય સાહિત્યનાં સ્થાન
- ૨ ભ. મહાવીરના ચરિત્રનો જૈન આગમોમાં ઉલ્લેખ
- ૩ ભ. મહાવીરનું વિહારક્ષેત્ર.
- ૪ ભ. મહાવીરના ભક્ત રાજઓ.
- ૫ ભ. મહાવીરના સમયનાં દર્શનો.
- ૬ ભ. મહાવીરના સમયની સંઘ વ્યવસ્થા.
- ૭ ભ. મહાવીરનો સમય-નિર્ણય.
- ૮ ભ. મહાવીરના જીવનની વિશેષ ઘટનાઓ.
- ૯ ભ. મહાવીર અને તત્કાલીન સમાજ.
- ૧૦ ભ. મહાવીરના સિદ્ધાંતો (સ્વાદ્વાઈ, સમ-લંગી, નય, કર્મ વગેરે)
- ૧૧ ભ. મહાવીર યુગપ્રવર્તક તરીકે.
- ૧૨ ભ. મહાવીરની શ્રમણસંસ્કૃતિ અને બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિની તુલના.
- ૧૩ ભ. મહાવીરનો કુલ-પરિચય (ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ)
- ૧૪ ભ. મહાવીર અને બુદ્ધના વ્યક્તિત્વની તુલના.
- ૧૫ ભ. મહાવીરનું વૈદિક સાહિત્યમાં સ્થાન.
- ૧૬ ભ. મહાવીર પહેલાંનો જૈનધર્મ.

- ૧૭ ભ. મહાવીરની પટ્ટાવટી-પટ્ટપરંપરા અને શાખાઓ.
- ૧૮ ભ. મહાવીરના જીવન પર પૂર્વના ૨૭ ભવની અસર
- ૧૯ ભ. મહાવીરની તપસ્યા અને તેનું મહત્ત્વ.
- ૨૦ ભ. મહાવીરના ગણધરો.
- ૨૧ ભ. મહાવીરને થયેલ ઉપસર્ગોનું રહસ્ય.
- ૨૨ ભ. મહાવીરનાં તીર્થો.
- ૨૩ ભ. મહાવીર સંબંધી પ્રાચીનતમ શિલાલેખ.
- ૨૪ ભ. મહાવીરના ચરિત્ર સંબંધી સાહિત્ય (જૈન, અજૈન, ભારતીય, પાશ્ચાત્ય)
- ૨૫ ભ. મહાવીરના સમયની રાજકીય સ્થિતિ.
- ૨૬ અન્યત્ર રહેલાને તારવા : હાલિક મહાશવકનો પ્રસંગ, કુંડકોલિકને બોધ.
- ૨૭ દેવશર્માને પ્રતિબોધ.
- ૨૮ અવતારની નિયતતા.
- ૨૯ દેવાદિઆગમન્યાદિનું રહસ્ય, તેની જરૂર.
- ૩૦ તત્ત્વજ્ઞાન અને તેની મહત્તા.
- ૩૧ ગણધરોને ધર્માતર કરવાની જરૂર.
- ૩૨ અર્થ પ્રરૂપણા જ કેમ ?

લેખો મોકલવાનું તથા તે સંબંધી પત્રવ્યવહારનું સરનામું—

વ્યવસ્થાપક, “શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ”
જેશિંગભાઈની વાડી, ધીકાંરા અમદાવાદ (ગુજરાત)

આટલું યાદ રાખજો!

આવતી જ્ઞાન પંચમી-કાર્તિક શુકલા પંચમી
ના

“શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ”

ના અંક

“શ્રી મહાવીર નિર્વાણુ વિશેષાંક”

તરીકે પ્રકટ થશે

અને

એ દળદાર અંક

“શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ” ના

ગ્રાહકોને ભેટ મળશે

(એ વિશેષાંકની યોજના અંદર વાંચો)

એ દળદાર અંક મેળવવા માટે

આજે જ ગ્રાહક થવા માટે લખો-

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ

ACHARYA SRI KAILASSAGARSURI GYANMANDIR
SHREE MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA
Koba, Gandhinagar - 382 007.

Ph. : (079) 23276252, 23276204-05

Fax : (079) 23276249

જેશિંગભાઈની વાડી, ઘીકાંટા

અમદાવાદ (ગુજરાત)

મુદ્રક : યાદુભાઈ મગનલાલ દેસાઈ, મણિ મુદ્રણાલય, કાળુપુર, અમદાવાદ.